

לב א האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי :
ב יערף כמטר לקחי תזל כמטר

א אֲצִיתוּ שָׁמַיָא וְאַמְלִל
ו תִּשְׁמַע אֲרֶעָא אֲמַרִי
ב פְּמִי : ב יבִסֵם כְּמִטְרָא
א אֲלֶפְנֵי יִתְקַבֵּל כְּמִטְרָא

אבן עזרא

א האזינו. כבר פירשתי בספרי (ה) כי מלת האזינו פגורת און, כאילו אמר הסו און (ב). וכבר הודעתך שהגאון אומר י טעם השמים. המלאכים. וטעם הארץ. אנשי הארץ (ג) או עדות הנשם היורד מן השמים, והארץ תתן יבולה (ד) והנבון בעיני כי העיקר בעבור היותם עומדים לעולם (ה) וכן שמעו הרים (פזכה ו ב) גם אבן יהושע (יהושע בד כז) (ו) ושם כתוב כי היא שמעה (ז) וכבר רמזתי לך (ח), על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים, והיא תדמה הכל על צורת היבולה (ט) ואף כי להבין גם היושבת בהיכל (י) על כן תנביה השפלים, ותשפיל הגבוהים (יא):
ב יערף. פגורת יערף מזבחותם (הושע י ב) (יב) כטעם ירד (יג): לקחי. מה שיקח

רש"י

(ה) האזינו השמים. שאני מתרה בהם כישראל ותהיו אחס עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים (א) וכן ותשמע הארץ (ה) ולמה העיד בהם שמים וארץ (ב) אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הצרית מי צא ומכתישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם (ג) הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועל אף השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואצדתם מהרה (ד) על ידי העובדי כוכבים (ה): (ב) יערוף כמטר

לקחי. זו היא העדות שתעידו (ב) שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהוא חיים לעולם. כמטר הזה שהוא חיים לעולם (ג) כאשר יערפו השמים טל ומטר (ו): יערוף. לשון יטיף וכן ירעפו דשן (ד) (ז) יערפו טל (ח): תזל במל. שהכל שמחים בו (ט).

ידל אור

יושבת בהיכל כמותה: (יא) וכן יאמר הח' ז"ל שם והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו ודמותם במתכונתם, ואם ירצה לדבר על שפלים מצני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע; ע"כ שמו ראש לארץ, וראש לעפרות תכל (משלי ח כו) ופה, ותפתח הארץ את פיה (במד' עו לב) גם ירך, מירכתי ארץ (ירמיה ו כב) ואמר יד הירדן (במד' יג כט) בלב ים (שמות טו ח) ורבים ככה, והנה הכל בדברי משל, וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע, אמר והאיש נברואל (דניאל ט כא) והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים, אמר וכובע ישועה בראשו (ישעיה נט יז) כי פי ה' דבר (שם ח ב) עיני ה' אל לדיקים ואזניו אל שופטים, פני ה' צעושי רע (תה' לד טו יז) עכ"ל ולכן אמר האזינו השמים, ותשמע הארץ השפיל השמים והרים הארץ: (יב) ופי' שם הח' ז"ל יערוף כדרך וערפתו (שמות יג יג) הריסות: (יג) כי ההריסה

(א) הוא ס' מאזנים, וז"ל שם בשער הפעלים, ויש מלות שהן שמות ונאלו מלטרפות בענין הפעלים כמו עוין את דוד (ש"א יה ט) מן עין, והאזינו השמים, מן חוון, וההודרה להם (יהו' כא יט) היושבת בחדר, והם מתי מספר: (ב) פי' הסו אזניכם, וזהו מה שאמר לנועלה (ל"א כה) ואעידה גם את השמים ואת הארץ, אמר לעדים שישמעו דבר העדות: (ג) עיין פי' הח' ז"ל (לעיל ג כד): (ד) וכ"ה (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (ה) גם שומרים קום ומדתם ופזעם, ואינם משהנים ממנהגם ולא יולאים מן הקו הפיזוק להם (רצ"ה): (ו) עיין (לעיל ל יט): (ז) ביהושע (כד כו) כחוב, "הנה האכזן הזאת תהיה כמו לעדה, כי היא שמעה את כל אמרי השם" ופי' הרד"ק שם, כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי: (ח) בשמות (יט ב): (ט) והיכל הנשמה הוא הגוף שיש לו פה, ולשון, ועין, ואוזן, גם תדמה הפליונים הית' וכל זכאיו, השמים והארץ וכל אשר בה, כאילו יש להם פה ולשון ואוזן ועין כאורת היכלה שהוא הגוף: (י) וכ"ש להבין זולתה שג"כ

מנחת יהודה

(א) עיין רש"י (לעיל ל"א כ"ח) שיפרש מה שהוקשה כאן, הרי כבר אמר למעלה (ל' י"ט) העידותי בכם היום ונגו', היום לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר, ועכשיו בא לומר האזינו השמים: (ב) מכאן הוא התחלת העדות שהוא מודיע לעדים: (ג) מה המסר חיים לעולם אף דברי תורה כן: (ד) צ"ל "ירעפון דשן"

מקורי רש"י
(א) לעיל פי' י"ט: (ב) ספרי, ילקוט תתקמ"ב, פס"ז
(ג) תנחומא ח' ח': ילקוט תתקמ"ב: (ד) לעיל י"א י"ז
(ה) ספרי: (ו) ספרי, ילקוט שם פס"ז: (ז) תה' ס"ה י"ב:
(ח) למטה ל"ג כ"ח: (ט) ספרי, ילקוט שם:

כ"ה בדפוסים קדמונים וכ"י וכן עיקר, כי לא סצאנו בכל המקרא

אונקלוס

דברים לב האזינו

קכג 245

**אָמַרְתִּי כְשֶׁעִירַם עַל־יְדֵי־שָׂא
 וְכַרְבִּיבִים עַל־יְעֵשֶׁב: גְּכִי שֵׁם יְהוָה
 אֶקְרָא הָבֹו גִדְל לְאֱלֹהֵינוּ: ד הַצּוֹר
 תָּמִים פִּעְלוּ כִי כָל־דַּרְכָּיו מִשְׁפָּט**

מִימְרֵי פְרוּחֵי מַטְרָא
 דְּנִשְׁבִּין עַל דְּתַאָּה
 וְכַרְסִיסֵי מַקְוֵי־שָׂא דִּי עַל
 עֵשֶׁבָּא: ג אָרִי בְּשִׂמְא
 דִּי אֲנָא מְצַלִּי הָבֹו
 דְּבוּתָא קָדָם אֱלֹהֵנָּא:
 י תִּקְיָא דְּשַׁמְיָן
 רִשִׁי

אבן עזרא

אחד סמנו (יד), כטעם למוד, וכן כי לקח טוב (ששלי ד ב) (טו): כשעירים. הנכון בעיני שהם דקים (טז): וכרביבים. מנורת רב (יז) ושניהם שמות התאר והעד כי עשב חזק מדשא (יח) וי"א כי שעירים מנורת שער (יט) ואחרים אמרו מנורת מערת ד' (ירמיה ל כג) ואם הוא בשי"ן, וכן וישתער עליו (דניאל יא ט) כמו וישתער עליו (כא), גם יתכן שאין לו אח במקרא (כב), והנה הטעם כפול בדרך כל הנבואות לחזוק (כג) ועיקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר (כד), שלא ישוּבו ריקם, כי אם הרוּו את הארץ, כי כן כתוב (כה) והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הנשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: ג הבו גודל. שב אל השמים והארץ (כו), כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל (תה' יא א) כאשר פירשתיו (כו) וכן יהללוהו שמים וארץ (שם סט לה) (כה): ד והחל הצור תמים פעלו. להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה (כט): וטעם הצור. יהוא עומד תמיד כצור (ל) ואל תתמה כי בן יאמר הכתוב כאריה ישאג

לפי שהמטר יש בו עלצים לצריות (ס"א יש עלצים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה צורו מלא יין (ה): כשעירים. לשון רוח סערה (י) כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף ד"ת מגדלין את לומדיהן (ו): וכרביבים. טיפי מטר וג"ל ע"ש טורה כחן נקרא רביב כמד"א רובה קשת יא): דשא. ארצרי"ן (גראזנוויכס) עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעלמו קרוי עשב (ז): (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר (ח) כמו כי תצאו אל הארץ יב) כשאקרא ואזכור שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו יג) שטוין צרוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש ט) (יר): ד הצור תמים פעלו. אע"פ שהוא חזק כשמציא פורענות על עוברי רצונו לא כשטף הוא מציא כי אם הצור. יהוא עומד תמיד כצור (ל) ואל תתמה

יהל אור

ולפי' הזה אין להחליף האותיות שי"ן כלדי"ק: (כ) עיין (ספרי) וכן ת"א, וכן פי' רש"י ז"ל: (כא) וכן פי' ה' ז"ל שם, כמו בסופה ובסערה, ואם הוא כתוב בשי"ן: (כב) פי' שאין לו חצר: (כג) ולא יאמר הכתוב, כמטר, כטל, כשעירים, כרביבים: (כד) פי' כמעשה הטל והמטר: (כה) כאשר ירד הנשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוו את הארץ (ישעי' נה י): (כו) לז"א הבו ל"ר, כי בגדלם ומעלתם יורו גודל ממלאם: (כז) עיין פי' ה' ז"ל שם, שיפרש על תנועת הגלגלים ומעונות הכוכבים: (כח) שם פי' ה' ז"ל, שוכני שמים והארץ: (כט) והשם נדיק וישר משלם לאיש כמעשהו: (ל) להזוק

הוא הנפילה והירידה, והוא כטעם ירד, וענינו ירידות הטפות והזלתן: (יד) וקרא התורה לקח לפי שהיא לוקחת הנפש השכלים, והנפש לוקחת את התורה לקנות בה שלימות האמיתי (רד"א): (טו) וכן חיו"ב ע"ש יולפנא עבא: (טז) וענינו, כשעירים, כמטר הדק עלי' דשא הוא המתהיל לזמנה, ושעירים מלשון לפירים, כי אותיות זסטר"ן מתחלפות: (יז) הוא המטר הגדול עלי עשב, המוליד עשב הרב והגם: (יח) וכן יאמר הכתוב (ברא' א יא) תדשא הארץ דשא, וזהו בתחלת הצמיחה, ואח"כ יאמר, עשב מזריע זרע, ואחר הצמיחה כשיגדל יקרא עשב: (יט) ונקרא מטר הדק כן, לפי שהוא דק כשער,

מקורי רש"י

המקרא ירעפו דשן, רק ירעפון דשן, והורה הרב בזה שהוא סן המלות החפוכות כמו עלג ולעג, כבש וכשב, שמלה ושלמה ודומיהם (רד"ה): (ט) עיין (סוף י"ב א') ברש"י מה שקרא בור, אותו כלי שהיין נופל בו מן זמנת קרוית (ברא' א' י"א): (ח) עיין רש"י (נישין צ', א') ד"ה, כי (כא) כי תבואו אל הארץ (ויקרא כ"ג י') כי בא סוף פרעה (שמות ס"ו י"ט) כלן לשון דהא הם נפתרין, ולפי זה "כי" הכתוב כאן נכנס תחת לשון דהא: (ט) שמים דכתיב

(י) תה' קמ"ח ח': יא) ברא' כ"א כ': יב) ויקרא כ"ג י': יג) מכילמא בל ועיין ברכות כ"א ח' יומא ל"ז ח' ילקוט שם כ"ז: יד) הפנית ט"ז ב':

בור": (ז) עיין פי' הח' ז"ל כאן ובבאורי: (ז) וכן פי' רש"י ז"ל (ברא' א' י"א): (ח) עיין רש"י (נישין צ', א') ד"ה, כי (כא) כי תבואו אל הארץ (ויקרא כ"ג י') כי בא סוף פרעה (שמות ס"ו י"ט) כלן לשון דהא הם נפתרין, ולפי זה "כי" הכתוב כאן נכנס תחת לשון דהא: (ט) שמים דכתיב

אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עֹל צְדִיק וְיִשָּׁר
הוּא: הַ שְׁחַת לֹו לֹא בָנִיו מוֹמִים דּוֹר

וְקָשִׁיט הוּא : הַ חֲבִילוֹ קָהוֹן לֹא
אֲבִן עוֹרָא

(הושע יא י) כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו, וכן צור לבבי (תה' עג כו) כמו משען ותוקף ועמידה (לא) וי"א מלשון צורה (לב), וכן וצורם לבלות שאול (תה' מט טו) (לג) ועיקר שאין לו עצם מקבל (לד) רק הוא צור קדמון (לה) והראשון נכון בעיני (לו): המים פעלו, כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרפו לאשר הוא למעלה ממנו (לז), לבד מפעל השם הנכבד והכל (שנים) (לה) (בס' מקו"ח גרם שונים) (לס) חוץ מיוצר הכל: כי כל דרכיו בישפט. שלא ישתנו רק הם על משפט אחד, וזו היא התהלה (בתחלה) (מ) וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם (מא) ומעשי השם (לכבודו) כפי החכמה (מב), ואין לטעון מעמידת השמש (מג) כי סודו ברור במלת, וירח בעמק אילון (יהושע י יב), כאשר פירשתי במקומו (מד): אל אמונה ואין עול, הוא לבדו יש לו גבורת אמת (מה), כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר (מו) והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול (מז), ויתכן להיות ואין עול בדרכיו (מח), או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה (מט): צדיק וישר הוא. בעבור שאמר שהת לו אטר כי צדקתו שחתו עם נפתל (ג) והנה הוא לבדו ישר ויושר הישר לתקן המעוות (נא), על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה (נב): ה לא בניו. אלה

רש"י
צדין כי המים פעלו י): אל אמונה. לשלם ללדיקים לדקתם לעוה"צ וחט"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו טו): ואין עול. חף לרשעים משלם שכר לדקתם בעוה"ז יא) טו): צדיק וישר הוא. הכל מלדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם לדיק מפי הצרות וישר הוא וראוי להלדיקו יב): ה) שחת לו וגו'. כתרגמו חבילו להון ולא ליה יג): בניו מומים. בניו היו והסתהה שהשחיתו היא מומם יד): בניו מומים. מומם של בניו היה ולא מומם: דור עקש. עקוס ומעוקל כמו ואת כל הישרה יעקשו יז) ובלשון משנה חולדה ששיניה

ברור במלת, וירח בעמק אילון (יהושע י יב), כאשר פירשתי במקומו (מד): אל אמונה ואין עול, הוא לבדו יש לו גבורת אמת (מה), כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר (מו) והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול (מז), ויתכן להיות ואין עול בדרכיו (מח), או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה (מט): צדיק וישר הוא. בעבור שאמר שהת לו אטר כי צדקתו שחתו עם נפתל (ג) והנה הוא לבדו ישר ויושר הישר לתקן המעוות (נא), על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה (נב): ה לא בניו. אלה

יהל אור

בתכלית השלמות, וכפי צרכיהם ישתנו מעשיהם (מב) וכן יאמר (לעיל ל טז) והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם נהכמה, והמקו"ח יגרום כאן, השם לבדו בגבורה" ר"ל כי הוא כמו המקור שאין לו הפסק: (מג) כמ"ס שמש בגבעון דוס וירח בעמק אילון (יהושע י יב) שנראה מזה שנשתנו מעשי השם שעמד ידו החזקה מלהניע גלגל חמה: (מד) פירושו על נביאים ראשונים לא נמצא חללינו, ויש הרבה פירושים על כונתו, וכתב המקו"ח הרבה ענינים אמרו לי ע"ד ולא נחקררה דעתי עליהם: (מה) ויהיה פי' חקיף בחמה מלשון ואת אילי הארץ (יהו' יז יג): (מו) לא מעלמו: (מז) לצריותיו: (מח) ואינו דבק לאל אמונה: (מט) ר"ל אל אמונה ואל אין עול: (ג) כמ"ס דור עקש ופתלתול: (נא) ולישר המעוותים דלכס: (נב) וכן אמר הכתוב, בנים אתם לה' אלהיכם (לעיל

הנורים כנה האל ית' בצור: (לא) וכן פי' הה' ז"ל שם: (לב) וכ"ה (ספרי) הצור, הלייר שהוא צר העולם (תהלה) וצר בו את האדם, פי' שהוא צר כל הנארות: (לג) וכן פי' הח' ז"ל שם וצורם כמו ולורותם וכן פי' רש"י ז"ל שם: (לד) פי' שיהיה עלול לקבל שנוי, כי הוא ית' עלם פשוט רוחני: (לה) ואינו מקבל צור מזולתו: (לו) שהוא כמו משען ותוקף: (לז) ואותו כח צריך לכה אחר וכן מכה לכה עד הכה העליון: (לה) לפי הנוסח שנים פי' שכל דבר יש לו הומר וצורה וכן כל כח הוא פועל ונפעל חוץ מיוצר הכל כי הוא בעל הכחות כולם: (לט) לפי נוסח המקו"ח שיגרום שונים פי' שהכל ישתנה חוץ מיוצר הכל שאינו משתנה פעלו, כי כל פעולותיו שלימות: (ס) בתחלת מעשה בראשית שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרום: (מא) כי אין יכולה באלים לעשות דבר

מנחת יהודה

טו) עיין ספרי ילקוט שם פס"ז: טז) עיין רש"י לעי"ז י"א, ועיין תענית י"א ח"י: יז) מיכה ג' ט"ז

דכתיב שם ה' ולא כתיב כי לה' אקרא, אלא שם ה' דמשמע שמו המיוחד והיינו שם בן ד' אותיות שאינו נקרא ככתבו אלא במקדש בלבד (רע"ב): י) ובהטימות ועונה יתנהג עם בריותיו: יא) וחד קאי אצדיקים וחד ארשעים: יב) פי' שאינם תוארים לשם ית', אלא האמת והיא צדיק, מספר סה שאומרים הכריות, והשנית והיא ישר, אומר שיפה הם עושים כשמצדיקים עליהם את דיו: יג) ואעפ"י שמלת לו ל"י אין בכך כלום, כי ירמוז לעם, ויאמר אם שחת האדם מעשיו לא לו ההשואה, שגרי חוזה אינו נפטר בכך אלא לבניו סומיו, כדכתיב האתי הם ככעיסים נאום ה' הלא אותם לטען בושה פניהם (ירמ' ז' י"ט) וכת"א (דעה זקנים): יד) יפרש אחר י"הם כ"כ חוטאים למה קראם בנים, ויבאר שבניו היו, פי' שכבר היו בניו

מקורי רש"י
טו) עיין ספרי ילקוט שם פס"ז: טז) עיין רש"י לעי"ז י"א, ועיין תענית י"א ח"י: יז) מיכה ג' ט"ז

דכתיב שם ה' ולא כתיב כי לה' אקרא, אלא שם ה' דמשמע שמו המיוחד והיינו שם בן ד' אותיות שאינו נקרא ככתבו אלא במקדש בלבד (רע"ב): י) ובהטימות ועונה יתנהג עם בריותיו: יא) וחד קאי אצדיקים וחד ארשעים: יב) פי' שאינם תוארים לשם ית', אלא האמת והיא צדיק, מספר סה שאומרים הכריות, והשנית והיא ישר, אומר שיפה הם עושים כשמצדיקים עליהם את דיו: יג) ואעפ"י שמלת לו ל"י אין בכך כלום, כי ירמוז לעם, ויאמר אם שחת האדם מעשיו לא לו ההשואה, שגרי חוזה אינו נפטר בכך אלא לבניו סומיו, כדכתיב האתי הם ככעיסים נאום ה' הלא אותם לטען בושה פניהם (ירמ' ז' י"ט) וכת"א (דעה זקנים): יד) יפרש אחר י"הם כ"כ חוטאים למה קראם בנים, ויבאר שבניו היו, פי' שכבר היו בניו

שָׁנוֹת דְּרֹדֶר שְׁאֵל אָבִיךָ וַיְגִדְךָ
 זְקִינְךָ וַיֹּאמְרוּ לְךָ: הַהֲנַחֵל עֲלֵינוּ
 גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יֵצֵב גְּבֻלַת
 עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

דָּמֹן עֲלֵמָא אֲסַתְפַּל בְּשְׁנֵי
 דְּרֹדֶר שְׁאֵל אָבִיךָ
 וַיִּחְוֵי לְךָ סְבִיבָה וַיִּמְרוּן
 לְךָ: הַהֲנַחֵמָא עֲלֵינָה
 עַמִּיָּא בְּפִרְשׁוּתָהּ בְּנֵי
 אֲנִישָׁא קִיָּים תַּחֲוּמֵי
 עַמִּיָּא לְסַנְיָן בְּנֵי
 רִשִׁי

אבן עזרא

עם ימי, שתי לשונות (סט) וכן שנות עם שני (ע): עולם. זמן שעבר (עא): שאל אביך. בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך. הטעם כמו ויגד לך (עב) וכן כי ארץ הנגב נתתני (יהושע טו יט) בני יצאוני (ירמיה י ב) (עג): זקניך, הטעם כפול כי בן דרך צחות: ח בהנחל עליון גוים. אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפצה כל הארץ (עד), כי אז נזר השם להיות ארץ שבעה גוים לישראל, והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישראל (עה): יצב. י"א שהוא שם הפועל (עו), כמו הנה לא ידעתי דבר (ירמיה א ו) וי"א שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר, כמו יעשו ענל בחורב (תה' קו יט) (עז), הנכון בעיני כי שאל אביך רטו למבינים, וכן זקניך (עח) והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך (לעיל ד יט) כי לכל חלק למטה חלק למעלה (עט), וטעם למספר בני, אחז"ל (פ) כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד (פא) והוא סוד גדול (פב), והעד כי חלק ה' עמו, וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל נוי (פג), ע"כ יאמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם, שנפל סמעתו באולתו, וזה אביך קנך, כי קנהו לכבודו, וילמדוהו כאשר יפרש, כמעשה האב עם הבן (פד):

צראשונים שהכעיסו לפניו (כה): בינו שנות דור ודור. דור חנוש שהלך עליהם מי אוקינום ודור המצול שטפס בו). ד"א לא נתתם לצבכם על שעבר בינו שנות דור ודור להכיר להבא (כג) שיש צידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא (כו): שאל אביך. אלו הנביאים שנקראו אבות כמו שנאמר בחליהו חבי חבי רכב ישראל (כח): זקניך. אלו החכמים כמ"ל: ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתם הליפס ושטפס (כד ל): בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה צידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא ילצ גבולות עמים קיימם ולא חדרם: למספר בני ישראל. צטביל מספר בני ישראל שעתידין ללאת מצני שם (כה) ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הליצ ע"כ יאמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם, שנפל סמעתו באולתו, וזה אביך קנך, כי קנהו לכבודו, וילמדוהו כאשר יפרש, כמעשה האב עם הבן (פד):

יהל אור

כהם להיות לו לעם סגולה: (סט) וענינם אחד: (ע) ג"כ ענינם אחד: (עא) בעבור זכור: (עב) חינונו נפעל בעלמו שנאמר יגד אותך אלא יגד לך: (עג) והפי' של נתתני נחת לי, וכן ילאוני, ילאו ממני, עיין ס' (מאזנים שער הנלמדים): (עד) הטעם כאשר הנחיל ה' את הארץ לגוים בדור הפלגה שהפריד בני האדם, כי כן כתוב ומאלה נפרדו הגוים (ברא' י לב) וכן ומסס הפילס ה' על פני כל הארץ (שם יא ט): (עה) וכתב הרשב"ם שצני כנען היו שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר, שתמלא כנען וי"א בניו שנים עשר, והרד"א כתב מנחת יהודה

זהו שבעים נפש צרדתם מזרימה, וכן היו העמים שבעים אומות ועיין מנחת יהודה: (עו) ר"ל מקור: (עז) וכן יאמר הכתוב, ימלאהו, יסובבנהו: (עה) וכן פי' רש"י ז"ל: (עט) עיין פי' הח' ז"ל שם: (פ) עיין הולין (לא ב) וברש"י ד"ה פרצוף: (פא) רמזו בזה כי מערכתו היתה מערכת עליונה שאין למשרתים בה כה לשנות תולדות הי"ב בניו: (פב) וזה כונת חכמי החושן שהם שנים עשר חכמים ויש למערכת יעקב קיום מכה הנאלל עליהם, והנה הם למטה כדמותם למעלה: (פג) כי בהנהילו הארצות למשפחות האדמה הליצ הארץ הנבחרת לישראל: (פד) וע"ז מקורי רש"י

כה) סמרי, ילקוט שם: בו) סמרי, ילקוט שם: בו) סמרי: כה) מ"ב ב' י"ב: בט) עיין קדושין ל"ב ב' ג' ל) עיין סמרי, נחלק לשתי משפחות שהוציא מהם שאחד מהם מכנו גם הפריזי שלא נזכר שם בין הי"א:

כג) דלשון בינו ששטע להבא: כד) הציפס ישמפס במכיל שהיה סורה על שיש בידו לפרוע מהם: כס) והם י"ב שבטי יה, וכנגדם בני כנען שחשיב (ברא' י) י"א, ויאמר הכתוב שם, ואחר נמצו משפחות הכנעני (שם שם י"ח) פי' שאחד מהם מכנו גם הפריזי שלא נזכר שם בין הי"א:

אונקלוס

דברים לב האזינו

קבר 247

עֲקֹשׁ וּפְתַלְתַּל: וְהַלְוֵהוּ
תִּגְמְלוּ-זֹאת עִם נָבֵל וְלֹא חָכֵם
הַלְוֵהוּ הוּא אָבִיךָ קִנְךָ הוּא עֵשֶׁךְ
וַיְכַנְנֶךָ: שְׁנֵי זָכָר יָמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ

ד' א' ש' נ' י' ע' ו' ב' ד' ו' ה' י'
 ו' א' ש' ת' נ' י' ו' ה' א' ק' ד' מ' י'
 א' ת' ו'ן ג' מ' ל' י'ן ד' א' ע' מ' א'
 ד' ק' ב' י' ל' ו' א' ו' ר' י' ת' א' ו' ל' א'
 ח' פ' י' מ' ו' ה' ל' א' ה' ו' א' א' ב' ו'ך'
 ו' א' ת' ד' י' ל' י' ה' ה' ו' א' ע' ב' ד'ך'
 ו' א' ת' ק' נ'ך: ו' א' ד' פ' ר' י' ו' מ' י'ן

אבן עזרא

ש' אמרו שאינם בניו (נג) וכן בנים לא אמין
 בם (נד), והטעם שלא יודו שהוא בראם,
 ואם יודו בפה לא יודו בלב, והעד שלא
 יראו פהשם (נה) ולמ"ד לו פשרת עצמו ואחר
 עמו (נו) והוא למוסם והטעם בעבור מוסם
 שהוא דור עקש ופתלתל, ופתלתל מתחזק
 ומתנצח בעקשותו, וכן נפתולי אלהים (ברא'
 ל' ח) (נז) י"א כי טעם שחת לו כמו שחתו
 להם, והטעם לנפשם (נח) ואל תתמה בעבור
 שהמלה לשון יחיד (נט) כי כן משפט הלשון,
 הלא תראה זכור ימות עולם, בינו שנות דור
 ודור (פ' ז) (ס) והנכון בעיני שהוא כן ישתת
 לשם (סא) והטעם השחתת דרכי השם הנטועים
 והחקים שצוה, באילו אמר ישחת לו דור
 עקש שהם לא בניו וזהו מוסם (סב) והעד
 כי בן פירושו הבא אחריו, והוא הלה' תנמלו
 זאת (סג), וכבר פירשתי טעם הה"א בם'
 מאזנים (סד): ו' נבל. במעשיו (סה): ולא
 חכם. בלב (סו), והנה כלו חסר במחשבה
 ובמעשה: אביך. בעבור שאמר שאינם בניו:
 תקנך: ויכוננך. לקבל התיקון (סה): ו' ימות.

עקומות ועקוסות (עו) יח): ופתלתל.
 אנטורט"ליש (עז) כפתיל הזה שגודלין אותו
 ומקיפין אותו סביבות הגדיל יז): פתלתל.
 מן התיבות הכפולות כמו ירקרק יט)
 אדמדס כ) סחרחר כא) סגלגל כב):
 (ו) הלה' תגמלו זאת. לשון תימה וכי
 לפניו אתה מעליצין שיש צידו ליפרע מכס
 ושהיטיב לכם בכל הטובות יח): עם נבל.
 ששכחו את העשוי להם כג): ולא חכם.
 להצין את הגולדות שיש צידו להיטיב
 ולהרע יט): הלווא הוא אביך קנך. שקנאך
 שקננך צקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל
 מיני תקנה כ): הוא עשך. אומה באומות כא):
 ויכוננך. אחרי כן בכל מיני צמים וכן כב), מכס
 כהנים מכס נביאים ומכס מלכים כרך' שהכל הלוי
 צו כד): (ז) זכור ימות עולם. מה עשה
 קנך. כטעם ה' קנני (משלי ח כב) (סז): הוא עשך
 יהל

(סד) עיין ספר מאזנים שער האחדים מה שכתב בשם
 ר' שמואל הנגיד, כי נחזרר אללו שה"א דהלה' תגמלו
 זאת לכדה, והיא מלה זרה, וכן כתב המ"ש
 ליהוה הה"א רבתא ונכתבה יהודה, והלמ"ד בשו"א
 נה, ואלותיות השם בנקודותיהן וכמולאן
 כמשפט, כן דעת גדולי ישראל וקני חכמיהם, וכ"ה
 זה האזינו, ה"א דהלה' רברבה, וכ"ה במס' סופרים:
 (סה) לפי שמעשיהם היו כמעשה הנבל שהוא תמיד
 גומל רע לאחר גמלהו טובות, כענין נבל הכרמלי
 עס דוד (ש"א כה): (סו) להצין אהרית דבר:
 (סז) וכן ת"א ואת די לה: (סח) וכן פי' רע"ס,
 ויכוננך, נתן לך הכנות שתהיה מוכן

יד א): (נג) כמ"ש, כהשו כה' ויאמרו לא הוא
 ירמיה ה יב): (נד) וכן יאמר (למטה פ' כ) צנים
 לא אמון כס שאין אמונה בהם: (נה) וזו הראיה היא
 היותר גדולה אחר שלא יראו מהשם: (נו) כאלו כחוב
 שהת לו, לו לא פי' שאינם מתהשבים להשם:
 (נז) ופי' שם חזוקים גדולים נתחזקתי עם אחותי:
 (נח) וכן פי' הרשעים שחת ישראל לעלמו: (נט) שאמר
 הכתוב שהת לו בל"י, וסיים בניו מומס בל"ר:
 (ס) זכור בל"י בניו ל"ר: (סא) פי' שמלת לו שב
 אל השם: (סב) ויהיה פי' שבניו שיחתו דרכי ה',
 ומלת לו לה': (סג) שתשהיתו לאציקם שבשמים,
 והוא עשה לכם כמה חסדים, כמו שמבאר והולך:
 מקורי רש"י

מנחת יהודה

בניו: (סו) ובני' שלנו דקות ועקובות, ועיין (משלי ד'
 כ"ד) ברש"י ששם הני' כמו ברש"י כאן, וכ"ה ברקדוקי
 סופרים על חולין כברש"י כאן (ז"ל): (סז) פערדרעהם:
 יז) גדיל הוא גוף הפתיל: יח) רש"י ז"ל יפרש השני פי'
 (ומקדם בספרי) האחר שיאמר הלמלך הנדול שבידו
 כל הטובות תנמלו זאת: יט) עיין אות הקודם: כ) רש"י
 קן צפ"ד, ולשון תקנה: כא) רש"י ז"ל יבאר לבל יקשה הלא
 הוא עשה גם שאר האומות ויפרש דקאי עשך, אומה באומות: כב) הדבק טוב כתב, שמלת וכן נפת"ח והוא
 כפל לשון בסיים:

יח) חולין כ"ו א': יט) ויקרא י"ג מ"ט: כ) שם שם:
 בא) חכ' ל"ח י"א: כב) עגול סביב (מ"א ז' כ"ג)
 הרגומו, סגלגל סמור סמור: כג) עיין ספרי ילקוט שם:
 כד) ספרי, חילין כ"ו ב' ילקוט שם:
 להפרע מכם תנמלו זאת, אי נמי הלמלך שהפויב לכם
 ז"ל יפרש מלת קנך בשלש לשונות לשון קנין, ולשון קן צפ"ד,
 הוא עשה גם שאר האומות ויפרש דקאי עשך, אומה באומות: כב) הדבק טוב כתב, שמלת וכן נפת"ח והוא
 כפל לשון בסיים:

אונקלוס

דברים לב האזינו קכה 249

ט כי חלק יהוה עמו יעקב חבל נחלתו : ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו באישון עינו : יא כנשר

ישראל : ארי חלקא דיי עמה יעקב ערב א ח ס נ ת ה : ס פ י ק צ ר פ י ה ו נ פ א ר ע א מדברא ובית צחונא אתר די לית מיא אשדנון סחור סחור לשכנתה אלפנון פתגמי אוריתא נמרנון פבבת עיניהון : יא פנשרא דמחיש לקנה רש"י

אבן עזרא

ט חבל . כמו גורל כמו חבלים (תה' טז ו) (פה) כי בחבל יסודו הארץ (פו) : י ימצאהו בארץ מדבר . פירוש אביך קנך (פו) : וטעם ימצאהו . כי במדבר נכנס הכבוד עם (פה) ועוד כי היו במדבר לא עבר בו איש , כי כן כתוב (פט) , ובמדבר תוהו (ג) : ילל . מקום יללת חיות כתנים ובנות יענה שישום השומע מקולם : יסבבנהו . על העננים (לא) : יבוננהו . התורה : יצרנהו . מן האויבים (לג) : באישון עינו . כבר פירשתי אישון (לג) וטעם עינו בלשון בני אדם (לד) , והטעם שישמרם מכל אויב ואורב : יא כנשר יעיר קנו . פועל יוצא ,

גבילות עמים שבעים לשון לא) : (ט) כי חלק ה' עמו . למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ציניהם ועתיד ללאת ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות לב) המשולש בג' זכויות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים . והוא וצניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו צנו של יצחק : (י) ימצאהו בארץ מדבר . אותם מלא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה

שלא עשו ישמעאל ויוצאי הר שער לג) שנאמר וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן לד) : ובתהו ילל ישמן . ארץ ליה ושמה מקום יללת תנינים וצנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נלא למדברות מקום ליה ושמה רה) כענין שנאמר לכמך אחרי במדבר לו) : יסבבנהו . שם סבבם והקיפם צעננים וסבבם צדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית כו) לו) : יבוננהו . שם בתורה וצינה לח) : יצרנהו . מנחש שרף ועקרב ומן העובדי כוכבים : באישון עינו . הוא השחור שבעין שהמאור יולא הימנו כו) . ואונקלוס תרגם ימלאהו . יספיקהו כל לרכו במדבר כח) כמו ומלא להם לש) . לא ימלא לנו ההר ט) : יסבבנהו . אשרינון סחור סחור לשכינתיה טא) אהל מועד באמלע וד' דגלים לד' רוחות טא*) : (יא) כנשר יעיר קנו . נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמי על צניו טב)

יהל אור

בארץ ערבה ושומה בארץ ליה וללמות בארץ לא עבר בה איש : (ג) יפרש מה שאמר הכתוב „ובתהו“ שהולכים במדבר במקום תהו : (לא) הקיפן בעגני כבוד , והרשצ"ס כתב , והמפרש בהיקף פגנים אינו עיי"ש : (לג) ששמרן מפמלק הבא להלחם עמהם ומשאר החומות . (לג) וקראה כן מפני שגראית בה צורת איש , או נקראת כן מפני שהיא שחורה כמו באישון לילה ואטילה (משלי ז ע) שפי' בשחרות הלילה : (לד) לשכך את האוון כי ח"ו אין לו דמות עין :

כתב הרמב"ן ז"ל , ודברי סי חכס חן : (פה) חבלים נפלו לי בנעתיים , ופי' הח' ז"ל שם „חלקים“ , והחלק הוא פס"י הגורל : (פו) ולשון חבל שייך גבי נחלה , לפי שמודדין בו את הקרקע כמ"ש , ואדמתך בחבל תחלק (עמוס ז יז) : (פז) הכתוב יפרש כילד הוא אביך קנך : (פה) ולא אמר במדבר , ע"ש שהכבוד התחיל ליכנס עמהם במדבר איתם שהוא בקלה המדבר , וזכו בארץ מדבר בארץ הסמוכה למדבר (רצ"ת) : (פט) בירמיה (ב ו) המוליך אתנו במדבר

מנחת יהודה

טז פי פדלא כתיב יסובה , אלא יסבבנהו בשני בתי"ן ששבע סביבות הרבה , לכך כתב רש"י את כולן (רע"ב) : טז עיין יהל אור אות צ"ג : כט) כמו ימצאהו שהמציא לחן כל צרכן כנון באר ושליו :

מקורי רש"י ילקוט טס : לא) עיין ספרי , ילקוט טס , פס"ו : לב) עיין ספרי , ילקוט טס : לג) עיין רש"י למטה לג' ב' : לד) למטה לג' ב' : לה) עיין רש"י שמות י"ב ל"ט : לו) ירמיה ב' ב' : לז) עיין ספרי ות"י : לח) ת"ל : לט) במד' י"א כ"ב ועיין ספרי : ט) יחשע י"ז ט"ז : טא) כן ת"ל : טא*) ילקוט תתקמ"ג : טב) ספרי , ילקוט טס , פס"ו :

יַעִיר קִנּוּ עַל־גּוּזְלָיו יִרְחֶף יִפְרֹשׁ
כַּנְפָּיו יִקְחָהוּ יִשְׂאָהוּ עַל־אֲבָרְתוֹ :
יב יְהוּה בְּדַד יִנְחֵנוּ וְאִין עִמּוֹ אֵל

עַל בְּנוֹהֵי מִתְחוּפָה
פָּרִים גְּדוּפוֹהֵי מִקְבְּלָהוֹן
כַּנְפֵי לְהוֹן עַל תְּקוּף
אֲבָרְתוֹהֵי : יב יי בְּלַחֲדוּתוֹהֵי
עֵתִיד לְאִשְׁרֵי־הוֹן

רש"י

אבן עזרא

ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין חילן לחילן בין שוכה בט) לחברתה כדי שיטורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עלמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע מג) אף הקצ"ה שדי לא מלאנוהו שגיא כח מד) כשבא ליהן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מד' רוחות מד*) שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו. הופיע מהר פארן. ואתה מרצבות קדש מה). אלוה מתימן יבא מו) זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הגשר שהוא מנציה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הגשר אבל הגשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בצני מו) אף הקצ"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים מח) כשנסעו מלרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חלים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מלרים וגו' טז):

והטעם שיוליכם מסקים אל מקום (נה): גוזליו הם הקטנים (לו) וכן ותיר וגוזל (ברא' טו ט) (לו) ומלת גוזל ישם כלל עם שם בני האשרוחים (נה), כמו צפור (טט): ירחף. בנסעם מגורת מרחפת (ברא' א ב), וכן הענן עליהם בנסעם (ק): יפרש כנפיו יקחהו, יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו (קט), כי אין בו כח לעיף, וזה פירושו (קכ), רק פירש על כנפי נשרים, דבק עם ואביא אתכם אלי (קג), והטעם שיצאו ביד רמה, ובאו במהרה אל הר סיני (קד) כטעם מי אלה בעב תעופינה (ישעי' ס, ח) (קה): יב בדד ינחנו. השם לבדו (קו), כטעם על פי ה' יחנו ויסעו (במד' ט כג) (קו') ואין עם השם שותף (קז) ויתבן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון (שב כג ט): ואין עמו אל נבר. עם ישראל, והעד על זה

עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הגשר אבל הגשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בצני מו) אף הקצ"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים מח) כשנסעו מלרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חלים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מלרים וגו' טז): (יז) ה' בדד. ה' בדד וצטח נהגם במדבר ל): ואין עמו אל נבר. לא היה כח באחד מכל אלהי העובדי כוכבים להראות כחו ולהלחם עמהם לא) ורבותינו דרשוהו על העתיד ג) וכן תרגם אונקלוס לב) ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך לריך ליישב הדבר לכאן ולכאן ג) וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם צינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות

יהל אור

עם ישראל: (קג) מה שכתוב (שמות יט ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, יפרש שעל כנפי נשרים איננו דבק עם ואשא אתכם, כי שם הפי' שהוא נשא אותם ולא הנשרים, רק הוא דבק עם ואביא אתכם אלי: (קד) במהרה כמו על כנפי נשרים: (קה) ושם יאמר ג"כ על המהירות: (קו) וכן פי' הרשב"ם: (קו') ובכתוב, על פי ה' יחנו, ועל פי ה' יסעו: (קז) וזהו מה שכתוב, ואין

נה) ר"ל יעורר בניו ויוליכם ממקום למקום: לו) כי כל קטני העופות יקראו גוזלים: לו) עיין ביאורי שם: (נה) ולאו דוקא על בני הנשר: טט) שהוא שם כלל לאשר יש לו כנף: (ק) וכן פי' הה' ז"ל (שמות יט ד): (קה) כי היל"ל יקחם ל"ר, שגוזליו ל"ר, לכן יפרש כל גוזל וגוזל: (קכ) ר"ל זה הוא פי' הפסוק שידמה אותם לבני הנשר שאין בהם כח לשאף, והוא ישא אותם על אברתו, וכן עשה ה'

מקורי רש"י

בנחת יהודה

בג) עיין ירושלמי מגיגה פ"ב ה"ח: מד) אומב ל"ז צ"ג: מד*) ילקוט תתקמ"ד ושם משני רוחות: טה) למטה ל"ג ב' ועיין ספרי: מו) מנקה ג' ג': טו) עיין מכילתא פ' יסרו: טח) שמות י"ט ד': מט) שאלות י"ד כ': ג) ספרי: ספרי

כט) שוכה פי' ענף עצים: ל) ה' הנחה לישראל בבטח וברד, ולא היו צריכין לעור וולתו: לה) פי' לא עבר בפניו שום אל נבר: לב) ולדבריהם הוא דברי הכשחה ונחמה: לג) פי' בין על העתיד ובין על העבר:

אונקלוס

דברים לב האזינו קבו 251

נִכְרָ : שְׁלִישִׁי יג יִרְכַּבְהוּ עַל־בְּמוֹתַי
יִתִּיר ו' אֶרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבַת שְׂדֵי
וַיִּנְקְהוּ דְבַשׁ מִסְּלַע וַיִּשְׁמַן
מִחֲלָמִישׁ צוּר : יד חֲמַאת בְּקָר
וַחֲלָב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וַאֲיָלִים

בְּעֶלְמָא דְהוּא עֲתִיד
 לְאַתְחַדְתָּא וְלֹא יִתְקִים
 קְדָמוּהִי פְּלִחָן טַעֲוֹן :
 י אֲשֶׁר־נִוּן עַל תְּקִפֵּי
 אֲרָעָא וְאוּכְלָנִין בְּזֹת
 סְנַאֲיָהוּן וַיִּהֲב לְהוֹן בְּזֹת
 שְׁלִישִׁי קְרוּיִן וְנִכְסֵי יִתְבִּי
 כְּרִפִּין תְּקִיפִין : יד יִהֲב

אבן עזרא

הפירוש יקניאוהו בזרים (ע' טז) (קח) :
 יג ירכיבוהו על במותי ארץ, ארץ כנען שהיא
 אמצעית כל הישוב (קט), וירכיבוהו לשון
 צחות : במותי, בו"ו לא ישתנה (קי) מגזרת
 על במותימו תדרוך (למטה לג כט) ואין
 כסוהו ואת (רישעים) (קיא) במותיו (קיב) :
 תנובות, כמו פרי (קיג), מגזרת חיל כי ינוב
 (תה' סב יא) (קיד) : שדי, תאר השם על
 משקל חכם (קטו) והיו"ד תחת ה"א בו"ו
 שלו הייתי (איוב טו יב) (קטז) והעד יעלז
 שדי (תה' צו יב) שהוא לשון יחיד (קיז) :
 ויניקוהו דבש מסלע, דרך משל, כמו ישעי
 ההרים עמים (יואל ד יח) (קיח) יהטעם רוב
 הדבש והישמן, כי מארץ כנען יובלו (קיט) כי
 בן בתוב (קכ) : מחלמיש צור, רפה הלס"ד
 כי הוא דבק (קכא), והנה הוא הפך מצור
 החלמיש (לעיל ח טו) (קכב) יבן חרבות צורים
 (יהושע ה ב) עם צור חרבי (תה' פט
 סד) (קכג) : יד חמאת בקר, רוב הבשר (קכד) :
 וחלב צאן, לולי הקבלה היה זה הבתוב, חזוק
 לדבר החלב שהזכרתי במקומו (קכה) או טעם חלב כרים, החלב הישמן והשוב (קכו), כמו

רש"י

כל זה היה להם לזכור : (יג) ירכבוהו על
 במותי ארץ, כל המקרא כתרגומו (לד) :
 ירכבוהו וגו', ע"ש שא"י גזוה מכל
 הארלות נא) : ויאכל תנובות שדי, אלו
 פירות א"י שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות
 הארלות נא*) : ויניקוהו דבש מסלע,
 מעשה באחד שאמר לצנו בסיכני לה) הבא
 לי קליעות לו) מן החצית הלך ומלא
 הדבש לק על פיה אמר לו זו של דבש היא
 א"ל השקע ירך לחוכה ואתה מעלה קליעות
 מתוכה נב) : וישמן מחלמיש צור, אלו
 זיתים של גוש לו) חלב נג) : (יד) חמאת בקר
 וחלב צאן, זה היה צימי שלמה נד)
 שנאמר עשרה בקר צריאים ועשרים בקר
 רעי ומאה לאן נה) : עם חלב כרים, זה
 היה צימי עשרת השצטים נו) שנאמר

יהל אור

הרבים : (קיו) ולא אמר יעלו, וכדה"א (טו לב) יעלו
 השדה : (קיח) וההרים לה יטפו עמים, והוא דרך
 משל : (קיט) והוא דבש התמרים הגדלים שם בדקלים
 שבכלעים ושבהרים וכדעת הי"א עיין (למטה אות קל),
 וכן דרך הזתים שם להיות גדלים במקום הצנים
 ולזרים, או הוא דבש דבורים : (קכ) (ביהו' כו יז),
 יהודה וארץ ישראל המה רכליך, בהטי מניח ופגנ
 ודבש ושמן ולרי נתנו מערבך : (קכא) פי' הוה סמוך,
 רוצה לומר מהזוק הזורים : (קכב) ושם הלמ"ד בדגש :
 (קכג) שהבי"ת מן חרבות רפה, ומן הרבו דגוש :
 (קכד) אין פי' על ההמאה היולאת מחלב הבהמה,
 כי אם על צמר הבקר, ופי' שיאכלו צמר לרוב :
 (קכה) (בויקרא ז יח) מהלדוקי שאלו, כי כאלן יאמר
 וחלב לאן, הרי שמוחר לאכול חלב חולין מהלאן
 והכרים, לולי הקבלה, עיין ביאורי שם : (קכו) וכד"ק

מנחת יהודה

לד) ופי' השלימו על ארץ מעולה : לה) שם מקום :
 לו) קציעות, כעין ככרות עשירות מתאנים כהושות :
 לו) הוא שם מקום :

מקורי רש"י

נא) ספרי : נא*) ספרי, ילקוט תתקמ"ד : נב) ספרי,
 ילקוט שם : נג) ספרי : נד) ספרי, ילקוט שם : נה) מ"א
 ס' ג' : נו) ספרי, ילקוט שם :

בְּנֵי בֶשֶׁן וְעֵתוּדִים עִם־חֶלֶב כְּלִיֹּת חֲמָה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חֹמֶר :
שׁוּ וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעַט שְׂמַנָּת

הַזֶּה הוּא מִלְכֵיהוֹן וְשִׁלְיֵיהוֹן עִם עוֹתֵר רַבְרָבִי־הוֹן וְתִקְפִי־הוֹן עִמָּא דְאֵר עֵהוֹן וְאַחֲסִנְתֵּהוֹן עִם בְּזוֹת חִיִּלְיֵהוֹן וּמִשְׁרִיתֵהוֹן וְדַם גְּבַר־הוֹן יִתְשַׁד כְּמִיא : שׁוּ וְעֵתֵר יִשְׂרָאֵל וּבְעֵט אֲצִלַּח תִּקְוֶף קָנָא גְבַסִּין רִשִׁי

אבן עזרא

כל חלב יצהר (במד' יח יב) (קכו*) : בני בשן. שנרל בהר הבשן: חלב כליות חמה. דרך משל כי החלב על הכליות, גם גרניר החטה רומה לאחת הכליות (קכו): ודם ענב, היין (קכה), והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי, וזהו תנובת שדי (קכט), וי"א כי דבש דבש תמרים (קל): חמר. כמו יין, וכן כרם חמר (ישעי' כז ב) (קלא) ותי"ו תשתה לנכח, והטעם במדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת (קלז), וי"א כי ענב לשון נקבה (קלג), ואיננו כלום, כי היה ראוי להיות התי"ו פתח עד שיצא לאחרים (קלד) וי"א על לשון קהלה (קלה), כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה (קלו), וזה קרוב מעט: שׁוּ וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל, ויתכן להיות מנורת ישר, והטעם שמן זה שהיה ישר (קלו), וי"א שהוא מנורת אשורנו (במד' כג ט) (קלח) והראשון הוא הישר בעיני, והערך שהוא לשון יחיד (קלט): ויבעט. כמו למה תבעטו (ש"א ב כט) (קמ) לפי טעם המקום: שמנת. ולא חשבו לאמר

ואוכלים כרים מלאן נו): חלב כליות חמה. זה היה בימי שלמה נח) שנאמר ויהי לחם שלמה ונוי נט): ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים ס) הסותים במזרקי יין סא): (יג) במותי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון סדה: הלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע. כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש לח): (יד) חמאת בקר. הוא שׁוּמֵן הנקלט מע"ג החלב: וחלב צאן. חלב של לאן וכשהוא דבוק נקוד חלב כמו שׁוּמֵן חמו לט) סב): כרים. כבשים: ואילים. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חמה. חמים שמנים כחלב כליות מ) וגסין ככוליא: ודם ענב. היה שותה טוב (ל"ל ענב) מא) וטעם יין חסוב: חמר. יין בלשון ארמי. חמר אין זה שם דבר אלא לשון משוכח של לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אשריכון על חוקפי ארעא וכו': (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו יהל

בטעם מנ) ווינו"ש בלע"ז (וויינוג) ועוד יש אונקלוס אשריכון על חוקפי ארעא וכו': (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו יהל

החלב והטוב: (קכו*) ופי' הה' ו"ל שם הנכבד והמועב", כי כמו שהחלב מזהר הנשר קראו למבחר כל דבר חלב ע"ד ההשאלה: (קכו) פי' חמים גסות ככליות, וע"י שיש לה לייצר וחרין מדמה אותן לכליות (הזקוני): (קכה) וקרא המשקה היוצא מן פנינים דם להיותו אדום כמוהו: (קכט) וזכר כל מה שאכל כל נפש דבש ושמן וכשר ולהם ויין, שהוא הנכלל בתנובת שדי: (קל) עיין לעיל (אות קיט): (קלא) פי' שעושה יין טוב, וחמר פנינו אדמיות, כי כן השיבות היין אדמיותו: (קלב) פי' בכל עת שתרצה: (קלג) ויהיה פי' תשתה חמר למלת ענב, והטעם שהענב הסותה חמר הרבה תשתה לך דמה

מנחת יהודה

לח) ותשתנה הקמ"ץ לשו"א, ובאלו כתיב חלמיש של צור: לפי אלו לא היה דבוק היה נקוד חלב בשני קסצ"ן, אבל ככשיו שנשתנה ונקוד חלב הוא דבוק ככאלו כתיב של צאן:מ) שהוא המשוכח שבהלבים: מא) ומה שאמר תשתה איננו שם דבר כמו חמר בלשון ארמי שפי' יין שא"כ כל יין

כלומר יינה: (קלד) שהיא תשתה לאחרים חמר ר"ל יינה: (קלה) פי' שמלת תשתה כינוי לכנסת ישראל שתשתה חמר בכל עת, ותי"ו תשתה תי"ו הנסתר לנקבה: (קלו) כי מלאנו בל"ג ותערוך ישראל (ש"א יז כא) ותהי ישראל (ש"ב כד ס): (קלו) ויהיה לפי זה וישמן שמן, ומלת ישרון ישר, ופי' וישמן מי שהיה ישר: (קלח) ע"ש שרואה בלרתן ויושיעם, או ישראל מסתכלין לאציהם שנשמים שיושיעם: (קלט) וישמן הוא מל"י כן ישר הוא ל"י, ולפי' השני וישמן ל"י וישרון ל"ר: (קמ) כי המבנה הדבר בועט צו ברגליו, כעמין בעיסת הכהמה שמבטעת ברגליה לאחור, ואמר כן על דרך המשל, והוא דרך ציון:

מקורי רש"י

נו) עמוס ו' ד': נח) ספרי: נט) מ"א ה' ב': ס) ספרי: סא) עמוס ו' ו': סב) לעיל י"ד כ"א:

עמיד במקום עבר הוא ופי' היה שותה: מנ) פי' מלת חמר בכשמע ואפילו הנרוע ומה שבח הוא זה, אלא הוא שם תאר, ופי'

אונקלוס

דברים לב האינו

קבו 253

עבית כשית ויש אלה עשהו
וינבל צור ישעתו : מו יקנאהו
בזרים בתועבת יכעיסהו : יז בחו
לשדים לא אלה חול אלהים לא

ושבך פרחן אלהא
דעבדה וארגו קדם
פקיפא דפרקה :
מו אקניאו קנמוהי
בפרחן מעון בתועבתא
ארגיו קדמוהי :
י זבחוי לשדין דלית
רש"י

אבן עזרא

לנפשו (קמח) : עבית. כמו קטני עבה (ס"א יב י) (קמב) : בשית. י"א שהוא כמו כסה פניו בחלבו (קמג), כי ימצא מבנין הקל (קמד) ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד (תהי קיש קעו) (קמה), וזה (ס"א לא) ימצא באחד מהפעלים (קמו), והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח, ושעמה כמו בעטת : וימוש, מצות אלהיו : וינבל. במחשבה ובסה (קמו), והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא סבב (קמח), על כן כתוב צור ישועתו, גם זה הפסוק (קמט) על פירוש הצור תמים פעלו (קנ) : מו יקנאהו. במחשבותם (קנא) כמו לא יבצר מהם (ברא' יא ו) (קנב) : בזרים. באלהים זרים (קנג) : בתועבות. הם אלילים (קנד) : יז לשדים. כמו לשעירים אשר הם זונים (ויקרא יז ז) (קנה), על כן פירש ר' יצחק בן שאול נ"ע לא שערום אבותיכם מנורת לשעירים (קנו) למ"ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים וללא אלוה, ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמים (קנו) משום הדעת (קנח) : אלהים לא ידעום. ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה (קנט) וזאת סלת ידעום, ולא בהעתקה (קס), וזהו לא שערום אבותיכם (קסא) :

יהל אור

הרעים היה, מפני שהשית עומד תמיד כלור : (קנא) פי' במחשבותם הצעירו קנאתו בעבדס ללא אלהים : (קנב) וסוף הס' שס, כל אשר יזמו לעשות, שפי' במחשבה : (קנג) ופי' יקניאו אותו חלוב שהוא אל קנא באלהים זרים : (קנד) ויכעיסוהו לאותו צור במעשה האלילים : (קנה) ופי' שס ה' ז"ל הם השדים, ונקראו כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם" (פי' יאחזוהו רעד כמו סערה) : (קנו) ופי' לא פחדו ולא יראו מהם אבותיכם, ועיין רש"י : (קנז) כמו ובאימים יתהללו (ירמ' נ לח) ופי' הרד"ק שס נקראו העלצים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם : (קנה) ע"ש ששודדין דעתו של אדם : (קנט) ענינו שלא ידעו בידיעה וראיה חלקות : (קס) ענינו אף לא שמעו מהם בקבלה והעתקה מסי אבות : (קסא) והוא מנורת

כסית מג) לשון כי כסה פניו בחלבו סג) כאלס שסמן מצפנים וכסליו נכפלים מצחון סד) וכה"א ויעש פימה עלי כסל סד*) : כשית. יש לשון קל בלשון כסוי מד) כמו וכוסה קלון ערוס סה) ואס כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרים מה) כמו כי כסה פניו סו) : וינבל צור ישעתו. גנהו וזכוו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' סז). אין כבול גדול מזה : (טו) יקנאהו. הצעירו חמתו וקנאתו : בתועבות. במעשים מצובים כגון משכב זכור וכספים שנאמר בהם תועבה סח) : (יז) לא אלה. כתרנומו דלית זהון לרוך מו) אילו היה בהם לרוך לא היתה קנאה כפולה כמו עכסיו מו) סט) :

מנורת לשעירים (קנו) למ"ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים וללא אלוה, ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמים (קנו) משום הדעת (קנח) : אלהים לא ידעום. ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה (קנט) וזאת סלת ידעום, ולא בהעתקה (קס), וזהו לא שערום אבותיכם (קסא) :

מקורי רש"י

סג) חיוב ס"ו כ"ז : סד) ספרי : סד*) חיוב ט"ו כ"ז : סה) משלי י"ב ט"ז : סו) חיוב ט"ז כ"ז : סז) יס"ו ס' ט"ז : סח) ספרי, ילקוט מתקמ"ה פס"ו : סט) ספרי :

מנחת יהודה
פי' חיפה והמשובח, וכן פי' רש"י (ישעי' כ"ז כ') כרם חסר ענו לה, "הוציאה יינה הטוב וויינש בלע"ו" : מג) כשית בס"י"ן כמו כסית בסמ"ך לשון כיבוי : מד) אס הכ"ף בקמץ, והש"י"ן בלי דגש, או הוא לשון קל, פי' ששודדין דעתו של אדם : (קנט) ענינו שלא ידעו בידיעה וראיה חלקות : (קס) ענינו אף לא שמעו מהם בקבלה והעתקה מסי אבות : (קסא) והוא מנורת

פועל עומר כשית : מה) ואס הכ"ף בחיר"ק ודגש תוך הש"י"ן או הוא מלשון כבד וחיינו פועל יוצא כשית : (טו) פי' יכולת... ומשלה, עיין רש"י (שמות ו' ס') : מו) וכן אמר השב כיון שאחם יודעים שאין בהם

דברים לב האזינו

אונקלוס

ידעום חדישים מקרב באו לא שערום אבותיכם: יה צור ילדך תשי ותשכח אל מהלךך: רביעי

אבן עזרא

חדישים מקרב באו. אפילו העובדי כוכבים לא היו רגילים בהם ע עובד כוכבים שהיה רואה אותם היה אומר זה ללם יהודי: לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם עא דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון וסעירים ירקדו שם עב. סעירים הם סדים עג לא עשו אבותיכם סעירים הללו מח: יח תשי. תשכח מט ור"ד כשבא להיטיב לכם אחס מכטיסין לפני ומתושים כמו מלהיטיב לכם עד: מחוללך. מוליאך מרחם לשון יחולל חילות עה חיל

חדישים מקרב באו. סימין מעטים אינם קדמינים אפילו אבותיכם לא ידעום: שערום. פירוש לא ישרו מהם קסט) מנורת וישתער עליי דניאל יא ב) בטעם תסטר ישרת בשרי אייב ד טו) קסט) וקרוב הוא מנורת פטרה, יאם הוא בסט"ד קסט) וכמוהו בני יצאוני ירמיי ב) יצאי ממני, חזקתני ותוכל שם ב ז) חוקת ממני קסה) והנה שעמו ולא פחדו מהם: יה צור ילדך תשי, דבר הנביא ותטה, איך שכחת אשר ילדך קטו), ועבדת חדישים, גפ זה צור ילדך, כמו הבישו אל צור חוצבתם ישעיי נא א) קטו) כאילו ממני היה קסט), כי הכל בגבורת השם קסט), כמו רוקע הארץ מאתי ישעיי מד כד) קט) והתימה מתועי לב בעבור אני היום ילידתך, ושכחו זה הכתוב קטט): תשי, מנורת לא

תנשה קעט) והנה הנעלב אחר התיי קענ), תחת הדגיש שהוא אלף הבלוע קעד) והיו"ד תחת ה"א קעה) וכן אל תמחו ירמיי יח בנ) קעו) ובאו שניהם מלעיל קעז), להפריש בין זכר לנקבה, בפעלים י"י ישהאות האחרון ה"א נח קעה), והנכון בעיני, כי היו"ד נוסף, והוא על משפט יאל חט מאסרי פי (סיסלי ד ה) קעט): מחוללך. כמו ילדך קפ) והנה אל שהוא גבור ותקופ כמו צור קפה) ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל קפכ), כמו הרה תקריב ללדת תחיל ישעיי כו יז) קפג) גם כן כתוב קפד) וינאץ השקד קהלח יב ה) קפה) או הוא פועל עימד קפו):

יהל אור

אחר התיי"ו שכלת תשי: קעד) ז"ל ״שהוא כו"ן הכלוע״, כי שרשו נכה: קעה) והיו"ד במקום ה"א למד הפעל ומשפטו תשה ועקרו תנשה: קעז) שרשו מהה ומשפטו תמהה: קעז) י"י פ"י מלת תשי י ומלת י"י תמהי: קעה) כי תשי ותמחי מלרע הוא ס"י לנקבה, וכאן הוא ל"ו לכן הם מלעיל וזה ההפרש: קעט) שרשו נטה, וחטר כו"ן השרש: קפ) ועינו כפול: קפה) ואמר אל וצור במלות שונות: קפכ) וכן פ"י רש"י ז"ל, לשון יחולל חילות תה' כט ט) חיל כיולדה טס מח ז): קפג) והוא הרגשת ער וכאכ, ופי' והשכה שהם התקיף מכחיב חותך על עוניך קפד) זה הפ"י מוסכ על פ"י י"ט על וירא ה' וינאץ ויפרש שהוא פועל יוגח: קפה) כמו וינאץ השקד, שהוא פועל יוגח, וכן פ"י הרד"ק ור"ש ו' מלך שם וינאץ השקד כמו וינאץ בזעם אפו ח"כ כו) רוגח לומר שימאם המשכב מרוב חלישותו: קפו) וטעם

שעירים, שלא ידעו אבותיכם דבר מהשעירים: קפכ) פ"י שלא יראו מהם ולא עבדום: קפג) ופי' טס הח' ז"ל תרעיד, כמו סמר מפהדך כשרי תה' קיט קב): קקד) וכן פ"י הח' ז"ל דניאל שם: כמו בסופה ובשערה נחיס ח ג) ואם הוא כתוב כשי"ן): קסה) לח כהן שערום שערו מהם, ומ"ס הכיניי תחת מהם: קטו) פ"י הולידך: קטו) ופי' שם ה' ז"ל ״שם הנור שחנכתם ממנו זהו אצרהס״: קסח) פ"י כאלו ילדך, שממנו הכל: קסט) כי כל דבר הוא מאתו ית': קע) ופי' שם ה' ז"ל שני מלות במלה אהת מי אהי ״והנה הוא כמו לבדי״ לומר כי לבדי עשיתי זאת, כי בעת הברואה לא היה חלף חני לבדי ומאתי ומכחי היה הכל: קעח) צור ילדך שאומר בן לכל ישראל: קעצ) כ"ה בכל הספרים, וכתב הבא"י כי ט"ס הוא כי אין בכל התנ"ך מלות ״לא תנשה״ ויש ישעיי מד כג) מלות לא תנשי: קעג) פ"י היו"ד שהוא

מנחת יהודה

מקורי רש"י ע) ספרי: עא) ספרי, ילקוט התקמ"ה: עב) ישעיי י"ג כ"ח: עג) עיין רש"י ויקרא י"ז ז': עד) ספרי, ילקוט שם: עה) תה' כ"ט ט': לשון שכחה, כמו גשיתי פוכה (איכה ג' י"ז): וכן

היה הקנאה כפולה: מח) וכן יאמר מנחה ומחבת מנחה חדישים מקרב באו לא שערום אבותיכם, פירושו לא אלהים, ולא חשבים לאלה ולא עבדום, וראש הפסוק יורה על סופו ותחלתו על אחריתו: מט) ה"ל שהתוכח מבנין הקל, והתיי"ו לפי הנוכח והוא 14 16

יֵט וַיֵּרָא יְהוָה וַיִּנְאֹץ מִכַּעַם בְּנָיו
 וּבְנֹתָיו: כַּ וַיֹּאמֶר אֶסְתִּירָה פְּנֵי מַהֶם
 אֲרֵאָה מָה אַחֲרֵיתֶם פִּי דוֹר
 תִּהְפָּכֶת הִמָּה בָּנִים לֹא־אֱמֹן בָּם:
 כֹּא הֵם קִנְאוּנִי בְּלֹא־אֵל חוֹל כַּעֲסוּנִי
 בְּהַבְלִיָּהֶם וְאֲנִי אֶקְנִיאֵם בְּלֹא־עֵם
 בְּגוֹי נָבֵל אֲכַעִיסֵם: כב כִּי־אֵלֵשׁ

אתנשתא שבקתא פלחן
 אלהא דעבדך: יט ונלי
 קדם יי ותקף רגזה
 מדארניז קדמוהי בנין
 ובנין: כ ויאמר אסלק
 שכנתי מנין גלי קדמי
 מא יהי בסופיהון ארי
 דרא דאשניו אנון בניא
 דלית בהון הי מני:
 כא אנון אקניאו קדמי
 בלא דחלא ארניז קדמי
 ב פלחן טעון ונא
 אקניון בלא עם בעמא ארניזון: כב כייאיש

אקניון בלא עם בעמא ארניזון: כב ארי קדום תקיף פאשא נפק
 אבן עזרא רש"י

יט בניו ובנותיו, אנשים ונשים כי גם (קפו)
 קטרו לע"נ (קפח): כ ויאמר, השם אל לבו,
 או אל המלאכים (קפט): אסתירה, בדרך
 לשון בני אדם, וכן אעלים עיני (ישעי' א
 טו), והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו
 עזר (קל): אראה מה אחריהם, י"א כי אני
 אסתיר פני מהם, בעבור שאני רואה מה יעשו
 באחרונה (קלא) והנכון שהוא במשמעו, עד
 שאראה מה יעשו בצר להם (קלכ): כי דור
 תהפוכות, דבק עם אסתירה פני: תהפכת,
 שנהפכו לעבוד אלהים זולתי, והם היו בני,
 כי אני ילידתים והנה אין אמונה בהם, והוא
 שם (קלג), או תאר, כי אין בהם איש
 אמונים (קלד) כי מצאנו כי פשו אמונים (תה'
 יב ב) (קלה) כנגד הסיד (קלו) גם שומר
 אמונים (ישעי' כו ב) (קלז): כא קנאוני, קל
 העיין להקל על הלשון (קלה): בלא אל,
 הטעם שאין לו כח להציל (קלט): בהבליהם,
 ולא בדבר אמת (ר): אקניאם, מהבנין הכבד
 והניסם (רג) שיבוא עליהם לברם צרות משונות, ויותר מהכל: גוי נבל, שהכפיל
 והנבל איננו יודע, ועל כן יהרוג ולא יחמול (רד):

כיולדה (ז עו): (כ) מה אחרייתם, מה תעלה
 בהם, צסופס (חא): כי דור תהפוכות
 המה, מהפכין רלונו לכעס: לא אמון
 בם, אין גדולי נכרים בהם נכ) כי הוריתים
 דרך טובה, וסרו ממנה: אמון, לשון
 ויהי אומן עז) נודר טורה בלע"ז (טרליהטן,
 ערנעהרן). ד"ח אמון לשון אמונה כתרנומו
 אמרו בסיני נטשה ונטמע עח) ולטעה
 קלה צטלו הצטחתם ועשו העגל עם):
 (כא) קנאוני, הצעירו חמתי: בלא אל,
 בדבר שאינו אלוה: בלא עם, צעודי
 כוכבים שאין להם שם ע) כמו שנאמר הן
 ארץ כשדים זה העם לא היה פ) ובעשו
 הוא אומר צווי אתה מאך פא): בגוי נבל
 אכעיסם, אלו הכופרים פב) וכה"ח אמר
 הנוסף (רה) והוא יצא לשני פעולים: בלא עם,
 והניסם (רג) שיבוא עליהם לברם צרות משונות, ויותר מהכל: גוי נבל, שהכפיל
 והנבל איננו יודע, ועל כן יהרוג ולא יחמול (רד):

יהל אור

(קלו) רישיה דקרא כי גמר הסיד: (קלז) פי' אנשים
 ששמרו אמונת האל: (קלח) פי' נו"ן קנאוני הוא עיין
 פעל, כי שרשו קנא: (קלט) ויפרש אל מלשון כח:
 (ר) פי' בדבר אשר להכל דמה שהוא ריק ואין בו
 ממש: (רה) ר"ל מצנין הפעיל: (רז) פי' כמו שהם
 קנאוני ועבדו אל נכר גם אני אקניאם והקם אומה
 מלא עמי: (רג) ז"ל, אך יכעיסם: (רד) רצ"ח פי'

וינאץ ויכעם: (קפו) ובמקו"ח כי גם הם: (קפח) כש"כ
 (ירמיה מד ט טו יז): (קפט) עיין פי' הח' ז"ל
 (ברא' ו ז): (קל) וכן ח"ח, אסלק שכנתי מנהון:
 (קלא) ומאחרית מעשיהם שאראה ראוי לי להסתיר
 פני מהם: (קלכ) והוא כלשון בני אדם אראה
 מה שיטעו: (קלג) והוא שם דבר כמו אמונה:
 (קלד) וכן פי' רש"י ז"ל: (קלה) שטנינו אנשי אמונים:
 כקורי רש"י

עו) שם מ"ח ז': עו) אסמר ב' ז': עח) ספרי: עט) ספרי:
 פ) ישעי' כ"ג י"ג: פא) עובדים ח' ב': פב) ילקוט שם:
 ז) וכן פי' הראב"ע: נא) וכן ת"א, מה יהא בסופיכון:
 נב) והוא ענין גידול חיינוך: נג) פי' בני שאינו נחשב
 לעם

קִדְחָהּ בְּאִפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׂאוֹל
 תִּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וַיְבַלְהָ
 וַתִּלְהֹט מוֹסְדֵי הָרִים: כַּג אִסְפָּה
 עֲלֵימוֹ רָעוֹת חֲצֵי אֲבֵלֵהֶם:
 כַּד מִזֵּי רָעַב וּלְחָמִי רִשָּׁף וּקְטַב

מִקְדָּמִי בָּרְנוּ וְשָׂצִי עַד
 שְׂאוֹל אֲרָעִית וְאָסְפָה
 אֲרָעָא וְעַל־תְּתָהּ וְשָׂצִית
 עַד סִיפֵי טוֹרִיָּא: כַּג אִסְפָּה
 עֲלִיהוֹן בִּישִׁין מִכְתָּשִׁי
 אֲשָׂצִי בְּהוֹן: כַּד נְפִיתִי
 כְּפֹן וְאֲכֹלִי עוֹף וּכְתִישִׁי
 רוּחִין בִּישִׁין וְשִׁין חַיּוֹת

אבן עזרא

רש"י

כב קדחה. הקנאה (רה), או זאת שיעשו (רו) כי מצאנו זאת המלה יוצאת, כמו כי אש קדחתם באפי (ירמ' יז ד), ויתכן להיות קדחה כמו נקדחה (רו) כמו כל אלה חברו (ברא' יד ג) נחברו (רח) וכל זה כנוי לחרון האף (רע): עד שאור תחתית. כמעט גפרית ומלח שרפה כל ארצה (לעיל בט כד): ותאכל ארץ, ישראל: ותלהט. מנורת להט החרב (ברא' ג כד) (רי): הרים. הרי ישראל (ריא): כג אספה, י"א כמו אומיה, והנכון כמו אכלה, מנורת האף תספה (שם יח כג) (ריב) ואם הוא סבנין אחר (ריג) והטעם שלא תשאר רעה שלא תבואם (ריד) ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום, ואין יכולת להשטר מהם: כד מוזי רעב. כמו שרופי רעב (רסו) מנורת למזא לאתונא (דניאל ג יא) (רסז): ולחומי רשף. אכולי עוף (ריז) כמו ובני רשף ינביהו עוף (איוב ה ז) (ריח)

נבל בלבו חין אלהים פב*): (כז) קדחה. בערה: ותיקד. זכס עד היסוד נד): ותאכל ארץ ויבולה. ארלכס ויבולה פג): ותלהט. ירושלים המיוסדת על ההרים פג*): שנאמר ירושלים הרים סביב לה פד): (כג) אספה עלימו רעות. אחצר רעה על רעה ל' ספו שנה על שנה פה). ספות הרוה פו). עולותיכם ספו על זבחיכם פז). ד"א אספה אכלה כמו פן תספה פח): חצי אכלה במ. כל חלי אשלים זהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חלי כלים והם אינם כלים פט): (כד) מוזי רעב. ח"ת נפיתי כפן צ) ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטילוש"ח מה) שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על צפרו צ*): מוזי. לי ארמי שער מוזיא דהוה מהפך צמזיא צא): ולחומי רשף, השדים נלחמו זהם צב) שנאמר ובני רשף יגביהו עוף צג) והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי צד): קטב. כריתתה כמו אבי קטבך שאל צה): ושן בהמות. מעשה היה והיו

יהר אור

זה גלות ישמעאל, וקראו הכתוב נבל כי התנכר את אחיו ועמד לו מגד כיום החורבן, ורש"י ורמב"ן סי' שרמז על הכשדים: (רה) הקנאה קדחה ובערה אש באפי: (רו) קדחה אש באפי: (ריז) מלשון נפעל: (ריח) נתיחברו, וכן קדחה כמו נקדחה: (רט) שהוא כמו שריפת אש: (רי) ענין שריפה: (ריא) ששם נסתרו מפחד האויבים: (ריב) וכן סי' הח' ז"ל שם: (ריג) כי תספה התי"ו בחירק הוא מצנין הקל, ואספה האל"ף בפתח הוא מצנין הכבד

הנוסף מצנין הפעיל: (ריד) רוצה לומר כל הרעות שבעולם אכלה גם שלא אנית רעה בעולם שלא אביאנה עליהם: (רסו) כי מלך הרעב החוס הסבעי שבקרבים ישראל, כיון שהם בריאים ואין להם מה לאכול, וכן סי' רצ"ח והרד"א: (רסז) ואעפ"י שאין מ"ס למזא שרש, ופי' הח' ז"ל שם להוסיף מוקד, כמו מוזי רעב: (ריז) כן ת"א ויוז"ע וירושלמי, ופי' מלשון להם ורשף הוא שם מושאל לחולי החמימות שהוא כרשף: (ריח) ופי' שם הח' ז"ל ג"כ, אכולי עוף ובעל

מנחת יהודה

מקורי רש"י

לעם: (ה) הוסיף מלת בכס בין ותיקד ובין עד שאול תחתית, כי לולא זה לא יובן באיזה מקום תהיה היקידה (רא"ם): (ט) ככ"י שונים הנוסח ד' יהודה, ועיין בפרשנותא עמוד י"א שהביא הסחכר גם מתוך שני כ"י אשר בידו, ומתוך כ"י אשר היה לתח' שד"ל ז"ל שהנוסח ד' יהודה י"ח א': צב) עיין ברכות ס' א': צג) קטב ס' ז': צד) עיין פסחים קי"א ב' ועיין רש"י ברכות ס' א' ד"פ קטב: צה) כ"ט י"ג י"ד)

פב*): חס' י"ד א': פג) ספרי: פג*) ילקוט שם: פד) חס' קכ"ה ב': פה) ישעי' כ"ט א': פו) לעיל כ"ט י"ט: פז) ירמיהו ז' כ"א: פח) ברא' י"ט ט"ו: פט) ספרי, סוטה ט' א' ילקוט שם: צ) ועיין ב"ב ז"א ב' שבת ל"ג א' סנכר' ס"ג ב': צ*) עיין ב"ב קנ"ה ב': צא) מגילת י"ח א': צב) עיין ברכות ס' א': צג) קטב ס' ז': צד) עיין פסחים קי"א ב' ועיין רש"י ברכות ס' א' ד"פ קטב: צה) כ"ט י"ג י"ד)

אונקלוס

דברים לב האינו קבט 257

מִרִירִי וְשָׁן בְּהִמַּת אֲשַׁלְחֶנְכֶם
עִם חֲמַת זַחְלֵי עֶפְרָי : כה מְחוּץ
תִּשְׁכַּל חֶרֶב וּמַחְדָּרִים אֵימָה גַם
בְּחֹר גַּם בְּתוֹלָה יוֹנֵק עִם אִישׁ
שׁוֹבָה : כו אִמְרָתִי אֶפְיָהֶם

בְּרָא אֲנִי בְּהוֹן עִם חֲמַת
הַנִּינְיָא דְזַחְלִין בְּעֶפְרָא :
כה סְפָרָא הַתְּכִל חֶרֶב
וּמַחְדָּרֵי חֲרָגַת מוֹתָא אֶף
עוֹלְמֵיהוֹן אֶף עוֹלְמַתְהוֹן
יִנְקִיהוֹן עִם אֲנִשׁ סְבִייהוֹן :
כו אִמְרִית אַחֹל רְגוּ
עַלִּיהוֹן וְאַשְׁצִנּוּן אֲבַטְל

אבן עזרא

רש"י

והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים, והם רעב, וזהו מזו רעב, ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר: ושן בהמות אשלה במ. חיה, וחרב מחוץ תשכל חרב, והנה יהיה פי' רשף כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה, ח, ו) והטעם שיתחמם האויר, וקטב כמו הכרתה: מרירי, מרירות באויר, כמו במרירי יום (איוב ג ד), ובן כתוב מקטב ישוד צהרים (תה' צא ו) כמו הדבר (ריט), ולחומי רשף כמו אכולי (רכ) ובן רבים: עם חמת זוחלי עפר. לנשוק, והחמה בנוי לנשיכה, וטעם עפר כמו השרפים (רכא) ומלת זוחלי מראה, כי כל רואם ייראם כטעם האימים (רכב) כי יש תאר השם (רכג) וחבירו באליהוא בן ברכאל (רכד): כה גם בחור. דבק עם תשכל חרב (רכה), וטעם גם כמשפט הלשון כאשר פירשתי (רכו) והנה חבר הכל בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים (רכז): כו אפאיהם. יש אומרים שהם שלש מלות (רכח) והנכון שאין לו ריע, וטעמו כמו אשחיתם, בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם (רכט) והנה כולם ימותו, ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפיצם בכל פאה (רל) לא ידבק

הרחלים נוסכין וממיתין (ט) צו): חמת זוחלי עפר. חרס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ (צו). זחילה לשון מרולת המים על העפר וכן כל מרולת דבר המשפסף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכל חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשזרח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך (זה צח). ד"א ומחדלים אימה צבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות צחלונינו (צט) וין ת"א. ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו צחלות שנאמר ומספר חולות ירושלים שמתם מוצחות לבושת ק): ומחדרים אימה. על מה שעשו צחרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים איש צחרי משכיתו קא): (כו) אמרתי אפאיהם.

יהל אור

ופי' שם הח' ז"ל זהלתי פהדתי, וממנו זוחלי עפר, בעבור שיפחדו בני אדם מהם, כענין האימים לפנים: (רכה) וענין הכתוב החרב מחוץ והאימה מצפנים תשכל בחור. ובתולה וגו': (רכו) בשמות (ד י): (רכז) יאמר גם בחור הכוטח בגבורתו, וגם בתולה שראוי להמול עליה מפני יופיה, גם יונק שהומלין ע. לתמימותו, גם חיש שיבה מפני כבוד הימים כמו שאמר עטרת הפארת שיבה כולם יכלו (רדי"ה): (רכח) כן פי' רז"ל (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל בהחרינה וכתב שכ"ה דעת אונקלוס, ופי' אף אי הם, אמרתי בלפי אמתם כאלו אינם, שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (רכט) וענינו כפול עם אשכיתה: (רל) ופי' אשליכם בכל כנפות הארץ, וכן העתיקו הע' זקנים,

לחם ושמחה יפרש אכולי עוף, והוא כענין הנאמר בסריסי פרעה ואכל העוף אף צערך: (ריט) קטב מרירי הוא כריתת מרירות האויר, כלשון יבעתוהו במרירי יום (איוב ג ד) ופי' שם הח' ז"ל, כמו קטב מרירי" וזהו מקטב ישוד להרים (תה' לא ו) ופי' שם הח' ז"ל, וקטב כמו דבר והטעם כריתה: (רכ) עיין לעיל (אות ריו וריח): (רכא) ואמר ושן בהמות להגיד שאף הבהמות הבייתיות ישולחו בהן לנשכן עם שאין כדרכן וכש"כ שאר השרפים הארסיים זוחלי עפר כנחש צרף ועקרב הנגררים על הארץ שנשיכתן רעה: (רכב) בצראשית (יד ה) ופי' הח' ז"ל שם שיש מהם אימה: (רכג) ויבוא התואר במקום השם והסר המתואר: (רכד) באיוב (לב ו), שאמר זהלתי ואירא,

מקורי רש"י

(ו"ל): (ט) דאל"כ ושן חיות מיבעי' ליה שהם נושכים ומסיתים לא הבהמות, אלא רבותא קפל"ן שאף הבהמות יהיו

(צו) ספרי, ילקוט מתקמ"ה, פס"ז: צו) כת"ח: צח) ספרי: צט) ירמיה ע' כ': ק) שם י"ח י"ג: קא) ימ' מ' י"ב: 1 17

**אֲשַׁבִּיתָהּ מֵאֵנִישׁ זְכָרָם: כִּי לֹלִי
 כַּעַם אוֹיֵב אָגוּר פִּן יִנְכְּרוּ צְרִימוֹ
 פִּן יֵאמְרוּ יִדְנוּ רָמָה וְלֹא יְהוּה
 פָּעַל כָּל־זֹאת: כִּח כִּי־גוֹי אֲבָד
 עֲצוֹת הַמָּה וְאִין בָּהֶם תְּבוּנָה:**

**מִבְּנֵי אִנְשָׁא דוּכְרֵי־הוֹן:
 כִּי אֲלוּל־פּוֹן רְגִזָּא דְסִנְאָה
 פְּנִישׁ דִּילְמָא יִתְרַבְּרַב
 פְּעַל דְבָבָא דִּי לְמָא
 יֵימְרוּן יִדְנָא תְּקִיפַת לְנָא
 וְלֹא מִן קָדָם יֵי הוֹת פֶּל
 דָּא: כִּח אֲרִי עִם מֵאֲבָדִי
 עֲצָה אֲנִין וְלִית בְּהוֹן**

רש"י

אבן עזרא

אמרתי כלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם
 אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר נו)
 ודוגמתו מלינו בעזרה ותתן להם ממלכות
 ועממים ותחלקם לפאה קב) להפקר נו*)
 וכן חזרו מנחם נח) ויש פותרים אותו
 כחרגומו יחול רוגזי עליהן ולא יתכן שא"כ
 הו"ל לכתוב אפאיהם אחת לשמוש ואחת
 ליסוד נט) כמו אלוך קג) אהמלכס צמו
 פי טר) והא' התיכונה אינה ראויה צו
 כלל ס) ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא
 השנויה בספרי החולקת תיבה זו לג' תיבות
 אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אחנם
 כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם אי
 הם סא): (כו) לולי כעם אויב אגור.
 אם לא שכעם אויב כנוס עליהם להשחיתם
 ואם יוכל להם וישחיתם טז) יתלה הגדולה

הטעם (רלג), וי"א אחרים באפי (רלכ) והנה
 טעמו אכריתם כמו אשבתם ויבא הטעם
 כסול (רלג) וזה נכון לולי אל"ף אפאיהם (רלד)
 שהיה ראוי להיות אנפיהם (רלה) והטעם אאנף
 בם, והראשון נכון, וטעם אמרתי כלשון בני
 אדם, אמרתי בלבי: כז אגור. אפחד מגורת
 ויגר סואב (בסד' כב ג) (רלו) והסתרגם אמר
 מגורת אגרה בקציר (משלי, ו, ח) (רלז)
 והנכון שהוא מלשון תגרה (רלת) והכתוב דבר
 כדרך בני אדם להבין השומעים (רלט):
 ינכרו. הפך יכירו כמו ויתנכר אליהם (ברא'
 סב ז) (רמ): פעל כל זאת, על השבטים (רמא):
 כח כי גוי אובד עצות. הנכון שזה הגוי הם
 צרי ישראל (רמב), ומלת אובד שם התואר
 והיא פסוכה על כן נפתח הבי"ת, וידוע כי
 מלת אבד מהפעלים העומדים רק פירוש עצות
 שב אל אובד (רמג) כמו נובלת עלה (ישעי'
 אל) (רמד), וכן ותאבדו דרך (תה' ב יב) (רמה)

צו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה צו וזהו שנאמר פן ינכרו לרימו ינכרו הדבר לתלות
 גבורתו בעבודת כוכבים שאין הגדולה שלו. פן יאמרו ידנו רמה וגו': (כח) כי.
 אותו גוי: אובד עצות המה ואין בהם תבונה. שאילו היו חכמים ישכילו זאת

יהל אור

(ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (רלה) כמו ושומרי תורה
 יתגרו בה (משלי כה ד): (רלט) כי אין לומר כן
 על השי"ת: (רמ) ענין ההכחשה והזרות והוא הפך
 ההכרה: (רמא) פי' לשבטי ישורון: (רמב) וכדעת
 ר' נחמיה (ספרי): (רמג) ד"ל גוי שהוא אובד עלות:
 (רמד) פי' שהיא נובלת מפאת עליה, כי היא בעטמה
 איננה נובלת רק עליה נובלים: (רמה) תהיו אובדים

וכן דעת הרמב"ן וכן פי' רב"ם: (רלא) לא ידבק
 פי' הכתוב שסיים אשבתה מאנוש זכרם, ולפי פירושם
 יהיו קיימים בד' רוחות הארץ: (רלכ) מלשון חרון
 אף: (רלג) עם אשבתה: (רלד) והיה ז"ל אפאיהם,
 ועיין מנחת יהודה (אות ס): (רלה) וחסלנו"ן השרש
 ששרשו חנף: (רלו) ופי' לולי שאני מפחד מכעם אויב
 וכן תרגם יונ"ט: (רלז) שתרגם "כניש", וכ"ה

מנחת יהודה

מקורי רש"י
 קב) נמיה ט' כ"ב: קג) יסעי' מ"ה ס': קד) אויב ס"ז
 (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (רלה) כמו ושומרי תורה
 יתגרו בה (משלי כה ד): (רלט) כי אין לומר כן
 על השי"ת: (רמ) ענין ההכחשה והזרות והוא הפך
 ההכרה: (רמא) פי' לשבטי ישורון: (רמב) וכדעת
 ר' נחמיה (ספרי): (רמג) ד"ל גוי שהוא אובד עלות:
 (רמד) פי' שהיא נובלת מפאת עליה, כי היא בעטמה
 איננה נובלת רק עליה נובלים: (רמה) תהיו אובדים

יהיו נושכין ומסיתין: ס) לפי פי' הראשון והשני יהיה
 אפאיהם פעל גגור סן שם דבר פאה שהוא לשון קץ וסוף
 ויתפרט אפאה אותם, ופתרונו אפיצם בכל פאה, או אשיתם פאה, כלומר הפקר כפאת השרה (רו"ה): נז) עיין
 פי' רש"י (נחמיה שם) ששם לא פי' כן, ופי' שם שחזור לישראל, ופי' לפאה, כמו להיות לצד זווית אחת מחלקים
 בלי להתערב עם עכו"ם הארצות: נח) וכן פי' מנחם (מחברת מנחם שרש אף), וכך יהיה פתרונו אפאיהם
 אורה אותם בנזים, ואפאה אותם לכל רוח ופאה: נט) וכאילו התיבה נגורת מן אף ועליו אשר רש"י ז"ל
 שלפי דקדוק התיבה לא יתכן כן שא"כ היה צריך לשני אלפי"ן: ס) וכן יאמר מנחם (מחברת מנחם שם) כי אל-
 היה אל"ף יסוד בטלה ונגורתה מאף, היה על המחוקק מחקת ששפם להוסיף אל"ף שני, במה יסוכ הטלה אליו,
 כאשר יקרה ליחר המלים אשר החלתם אל"ף ליסוד הטלה, אשר לא יתכן למדבר להסב הטלה אליו עד יספר
 אל"ף שני, וכפלו האלפי"ן ובהשנות האל"ף הכון הטלה היסוב עי"ש: סא) עיין יהל אור אות רכ"ח: סב) הטלה
 הזאת

אונקלוס

דברים לב האזינו קל 259

חמישי כט לו חכמו ישכילו זאת יבינו
לאחריתם : ל איכה ירדף אחד
אלף ושנים יניסו רבבה אמלא
כיצורם מכרם ויהוה הסגירם :
לא כי לא כצורנו צורם ואיבינו
פלילים : לב כי מגפן סדם גפנם
ומשדמת עמרה ענבמו ענבי

סוכלתנו : כט אלו חכמו
אסתכלו בדא סברו מא
יהי בסופיהון : ל אכדין
ירדוף חד אלפא ותרין
יערקון לרבותא אלהן
(ארי) תקיפהון מסרנון
וי אשלמנון : לא ארי לא
כתקפנא תקפהון ובעלי
דבגנא הו דיןנא :
לב ארי כפרענות עמא
דסדום פרענותהון
ולקותהון פעם עמרה

רשי

אבן עזרא

שהוא סמוך אל דרך, והנה השביל המתרגם
שאמר מאבדי עצה (רמו) : כט לו חכמו. אילו
היו חכמים (רמו), שישכילו כי השם פעל
כל זאת לישראל בעבור עונם, אז יבינו
לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור עונם (רמח) :
ל איכה ירדוף. הטעם לו חכמו ישראל (רמט)
שישכילו איך ירדוף אחד מהצרים אלף
מישראל (רנ), אין זה כ"א בעבור שעזבם
צורם, וי"א איך היו ישראל בתחלה רודף
אחד מהם אלף ועתה נחלשו: כי צורם
מכרם. כמו נתנם (רנא) וכן יסבר ה' את
סיסרא (שופ' ד ט) (רנב) והטעם כאילו נתנם
בשכר מעשיהם, והנה היא מכירה ממש (רנג) :
הסגירם, בטעם יסגור על איש (איוב יב
יד) (רנד), או כמו ולנו הסגירו (ש"א כג
ב) (רנה) : לא כי לא כצורנו צורם. דברי
משה (רנו) פירוש כי נוי אובד עצות, והטעם
כי צורנו מכרנו, ואין להם צור כצורנו, ולא
הם טובים ממנו, וכן הוא אומר, ולא אויבינו
פלילים ונוי (רנו), כמו ולא למדתי חכמה
(משלי ל ג) (רנא) וי"א שהוא כן, ואויבינו
יודו בן (רנב), לבן (רס) איננו דבק עם. סגפן סדום (רסא) : לב ומשדמות, כסול (רסב)

איכה ירדוף וגו' : (כט) יבינו לאחריתם.
יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של
ישראל (סג) : (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו
אלף מישראל : אם לא כי צורם מכרם
וה' הסגירם. מכרם ומסרם. בידיו קר*)
דליצר"ר בלע"ז סד) : (לא) כי לא כצורנו
צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין
שהשם הסגירם ולא להם ולא להיהם הנלחון
שהרי עד הנה לא יוכלו כלום אלהיהם כנגד
צורנו כי לא כסלענו סלעם כל לור שבמקרא
לסון סלע : ואויבינו פלילים. ועכשיו
אויבינו שופטים אותנו (סה) שהרי לורנו
מכרנו להם (סו). (ס"א הרי שצורנו מכרנו
להם) : (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב
למעלה אמרתי בלבי אפאיהם אשכית זכרם
לפי שמעשיהם מעשה סדום ועמורה :
שדמות. שדה תבואה כמו ושדמות לא

יהל אור

(רנו) עד כאן היו דברי ה' וזהו דברי משה : (רנו) פי'
מלות לא כצורנו מושכת עלמה ואהרת עמה, לא כצורנו
ולא אויבינו פלילים : (רנא) וסיוס הכהוב ודעת
קדושים, ופי' ולא דעת קדושים חלע : (רנט) ולפי פי'
זה אין לא משמשת אהרת עמה, ופי' ואויבינו פלילים
שהם יודו כן : (רס) הפי' מן לכן כאן, כחמת :
(רסא) ופי' כמו שפי' רש"י ז"ל : (רסב) ושדמות

מפאת הדרך : (רמו) ופי' אוכדים מעלות, ועיין הכנת
המקרא מה שהעיר ע"ז : (רמו) פי' ארי ישראל :
(רמח) פי' כי כן יעשה השם להם ג"כ בעבור עונם :
(רמט) זהו פי' אחר : (רנ) וכן פי' רש"י : (רנא) שפי'
נתינה ומסירה : (רנב) שפי' ג"כ מסירה : (רנג) כי
המוסר לזולתו לעשות בו כחפנו היא מכירה ממש :
(רנד) שפי' יסגור המאמר על איש : (רנה) שפי' מסירה :

מנחת יהודה

הזאת מורכב מן לו, שענינו אם, וכן לא, ואעפ"י שפח
כתיב ביו"ד, הוא לפי שהמלה נקראת כציר"י, וכ"כ הרד"ק
(סס) כי היה ראוי שנהיה אנתנו פלילים עליהם, ועכשיו
זאת ראית שהשם מסרנו בידם :

מקורי רשי

ס' : קר*) ילקוט תקמ"ו, פס"ז :

בשרש לול : סג) לא לאחרית של עצמם : סד) איבערגעבען : סס) כי היה ראוי שנהיה אנתנו פלילים עליהם, ועכשיו אדרבה אויבינו פלילים עלינו : סו) זאת ראית שהשם מסרנו בידם :

רוש אשכלת מרתת למו : לג חמת
 תנינם יינם וראש פתנים אכזר :
 לד הלא הוא כמם עמדי חתום
 באוצרתי : לה לי נקם ושלם לעת
 תמוט רגלם כי קרוב יום אידם

מרתהון בישין פרישי
 חוין ותשלמת עובדיהון
 כמרתהון : לג הא
 כמרת תניניא כם
 פרענותהון וכריש פתני
 חוין אכזראין : לה הלא כל
 עובדיהון גון קדמי
 גניזין ליום דינא באוצרי :
 לה קדמי פרענותא ואנא
 רשי

עסה אוכל קה) בשדמות קדרון קו) : ענבי
 רוש. עשב מר : אשכלות מרורות למו.
 מסקה מר ראוי להם לפי מעשיהם
 פורענותם (סו) וכן תרגם אונקלוס ותושלמת
 עובדיהון כמרתהון : (לג) חמת תנינים
 יינם. כתרגומו הא חמת תניניא כם
 פורענותהון. הגה כמירות נחשים כוס
 משתה פורענותם : וראש פתנים. כוסס סח)
 שהוא אכזר לנשוק. אויב אכזרי יבא ויפרע
 מהם (סע) : (לד) הלא הוא כמם עמדי.
 כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם
 כולם גנוזים ושמורים לפני : הלא הוא.
 פרי גפנס ותבואת שדמותם כמם עמדי :
 (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן
 פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם.
 הנקם ישלם להם גמולם (ט) וי"מ ושלם שם
 דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם קו) כמו והדבור עא) ואימתי אשלם
 להם : לעת תמוט רגלם. כשתתחוס זכות אבותם שהם סמוכים עליו ענ) : כי קרוב
 יום אידם. כשארלה להביא עליהם יום איד קרוב ומזומן לפני להביא ע"י שלוחים

יהל אור
 נרדף לגפנים : (רסג) הגרגרים יקראו ענבים, ואשר
 בו הגרגרים יקרא אשכול : (רסד) כי כיון שהגפן
 גפן סדום, הלא הענבים יהיו ענבי רוס, וגם היין
 חמת תנינים : (רסה) והוא הרע שבנחשים :
 (רסו) כאן ראש באל"ף וצפ"ה הקודם רוס צוי"ו והכל
 אחד : (רסז) הוא תאר לאכיר לב נעדר כל חנינה והמלה : (רסח) כי שרשו כזר : (רסט) ושרשם צבע זרע :
 (רע) שגזרו העכו"ם : (רעא) וכן פי' רש"י ז"ל : (רעב) וענינו גניזה וסתירה : (רעג) וישוב על הנקם
 והשילום לצרו שיוכור כפסוק הכא, ופי' כיצד הוא כמם וחתום ? לי נקם ושלם וגו' : (רעד) פי' מלת
 ושלם שם כמו הקטר, וכן פי' הרד"ק שם "הקטר שם, צפלה והדבר אין בהם (ירמ"ה יג) לי נקם ושלם" :
 (רעה) והשי"ת ממתין להם עד שתחמלה סאתם : (רעו) וכן מצינו בדניאל, ששאל מה אחרית חלה,

מקורי רשי
 קה) מנקה ג' י"ו : קו) מ"ב כ"ג ד' : קו) ירמ"ו סי'
 שלם פועל עבר לנחתר מבנין הכבד חדגוש, כמו
 "הוא כך אל העם (שמות ד' ס"ז) ופי' הכתוב יש
 ופי' לי הנקם והשלם, שאנקם מהם ואשלם להם
 על ושלם להוריה קאי :

אבן עזרא
 וכן אשכלות מרורות (רסג) : לג חמת. והנה
 היין כמם חמת התנינים בחמה (רסד) : וראש
 פתנים. כמו על חור פתן (ישע"ו יא, ח) (רסה)
 ואם הוא באל"ף הוא כחביריו בוי"ו (רסו) :
 אכזר. תקיף (רסז), והאל"ף נוסף (רסח),
 כאל"ף אצבע ואזרוע (רסט) : לד הלא הוא
 כמם עמדי. דברי השם, י"א על הגזרות (רע)
 והקרוב אלי שהוא יינם שהוא ראש פתנים
 הוא שמור עד שישתוהו (רעא) ומלת כמם
 מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה (רעב) :
 חתום באוצרותי. שלא תגע בו יד רק הוא
 שמור להם להנקם מהם (רעג) : לה לי נקם
 ושלם. שם כמו "הלא את הקטר" (ירמ"ו סד
 כא) (רעד) והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם
 להם כמעשיהם : לעת תמוט רגלם. והטעם
 שיפלו ולא יוכלו לעמוד (רעה) וטעם לעת,
 כמו וגם רשע ליום רעה (משלי מז ד) והוא
 סוד גדול (רעו) [א] : כי קרוב. ואל יחשבו

קדני אור
 [א] ידוע הוא כי העולם כולו תחת רשות קדם, וכל
 דבר שנעשה ושעתיד להיות אינו נעלם ממנו,
 אבל עובדין לפניו כבני מרון, וידועים כולם ידיעה
 אמיתית, ועוד כתיב דברך נצב בשמים, והואיל וציוו
 הכל, ולו כרשות לעשות בעת שירצם, איך אמר לעת תמוט
 אחד : (רסז) הוא תאר לאכיר לב נעדר כל חנינה והמלה : (רסח) כי שרשו כזר : (רסט) ושרשם צבע זרע :
 (רע) שגזרו העכו"ם : (רעא) וכן פי' רש"י ז"ל : (רעב) וענינו גניזה וסתירה : (רעג) וישוב על הנקם
 והשילום לצרו שיוכור כפסוק הכא, ופי' כיצד הוא כמם וחתום ? לי נקם ושלם וגו' : (רעד) פי' מלת
 ושלם שם כמו הקטר, וכן פי' הרד"ק שם "הקטר שם, צפלה והדבר אין בהם (ירמ"ה יג) לי נקם ושלם" :
 (רעה) והשי"ת ממתין להם עד שתחמלה סאתם : (רעו) וכן מצינו בדניאל, ששאל מה אחרית חלה,
 מנחת יהודה
 (סו) כאילו אמר כעבור שמנפן סדום גפנם, לכן אשכלות
 כרורות להם, ראוי להם : סה) כמם פי' של סתנים :
 סט) ר"ל והפי' של קרא אויב אכזרי וכו' : ט) ויהיה
 דבר אלא שהו"ו שכראשו מהפכו אל לשון עתיד כמו ודבר
 לי נקם והוא (הנקם) ישלם גמולם (רו"ה) : טא) ופי' לי הנקם והשלם, שאנקם מהם ואשלם להם
 כפעלם : טב) ופי' האי לעת תמוט רגלם על ושלם להוריה קאי :

אונקלוס

דברים לב האזינו

קלא 261

וְחָשׁ עֲתִידוֹת לָמוֹ: לוֹ כִּי־יֵדִין יְהוָה
עִמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנַחֵם כִּי יֵרְאֶה
כִּי־אֲזַלְתָּ יָד וְאַפָּס עֲצוֹר וְעִזּוֹב:

אֲשֶׁם לְעֵדוֹן דִּינָיו
מֵאַרְעֵהוֹן אֲרִי קָרִיב יוֹם
תְּבַרְהוֹן וּמִבַּע דְּעִתִּיד
לְהוֹן: לוֹ אֲרִי יֵדִין יְהוָה
דְּעִמָּה וּפְרַעְנֵה עֲבָדוֹהִי
צְדִיקָיָה יִתְפָּרַע אֲרִי גְלִי
קְדָמוֹהִי דְבַעְדוֹן דְּתִתְקַף עֲלֵיהוֹן מַחַת
רש"י

סְנֵאָה יְהוֹן מְטַלְמֵין וְשִׁבִי קִין:
אבן עזרא

כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתידות למו. וחש כל אחד מהם מהעתידות (רעז) כמו בנות צעדה (ברא' מט כב) (רעח) או חש יום עתידות (רעט) והראשון נכון, ומלת חש מהשניים (רפ) ושעם עתידות, הרעות העתידות לבא עליהם (רפא): לו כי ידין ה' עמו. יקח דיין עמו מהם (רפב), כמו שפסני אלהים וריבה ריבי (תה' סג א) (רפג): יתנחם. פירשתיו (רפד): אולת יד. אולת יד ישראל והטעם הכח (רפה) והתייז תחת ה"א (רפו), כי גם שתייהן סימני הנקבה (רפז) ובן ושבת לנשיא (יחז' סו יז) (רפח): ואפס עצור ועזוב. כאשר יהיו הנשבים רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם (רפט) ועתה כמעט יאבד הבל:

הרבה: וחש עתדות למו. ומהר יבאו העתידות להם: וחש. כמו ימהר יחסיקה קח). עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבאו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבואו עליך וגו' הברכה והקללה וגו' ושב ה' אליך את שבותך וגו' קט): (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותם ביסורין הללו האמורים עליהם כמו כי צם ידין עמים קי) (ייסר עמים) כי זה אינו משמש לשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבאו אל הארץ קיא) כשיבאו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להיטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. (כשיראה כי אזלת) יד האויב הולכת וחוזקת מאד עליהם ואפס זהם עלור ועזוב: עצור. נושע ע"י עולר ומושל שיעלור זהם: עזוב. ע"י עוזב. עולר הוא המושל העולר בעם שלא ילכו מפוזרים בלאתם ללצא על האויב בלשון לע"ז מיינטי"ט עג): עצור. הוא הנושע במעלור המושל עד): עזוב. מחזק כמו

קרני אור

רגלם, דמשמע בעת שתבוא הרעה להם, ונראה שאינו יכול עתה לעשות, כמו שאדם שאינו יכול לעשות רעה לחבירו, ואמר מתי יבוא העת שתגיע עת רעתי, ונראה מזה כי הנבואה והתורה אינם דבר אחד, אבל נראה חלילה דעת הכופרים האומרים עזב ה' את הארץ, וא"כ שבה תורתנו להיות כפלתה; אבל הואיל שידענו כי השגת ה' עלינו יותר משאר האומות, כאמרו כי הלא חכמתכם ובינתכם וגו' יש לנו לומר ג"כ, כי מה שדברו הנביאים היה באמת, ומהתעוררת המצורר הראשון אשר העיר לשפל האנושי, לדבר כאשר ירצה השם, וע"כ יש לנו למפץ בכל יכלתינו לישר הדבר, כאשר ראינו לרצונו משם ז"ל שאמר בחלק השני פכ"ה, ו"ל: דע כי אין בריחתנו ממחמר בקדמות העולם, מפני הפסוקים שמורים על המיוש וכו' עיי"ש, ע"כ נאמר כי זה הפסוק לעפ"י שמורה הפך תורתנו, נפרשנו ע"ד שיסיה נכון וזה י"י. ידוע לעפ"י שהעולם כולו השם בראו, והוא תחת רשותו כאשר מלאו בראו ואינו מפסידו, אבל מקיימו כפי חכמתו, ובני אדם שמניחם, ואינו נפרע מהם מיד, בזה אמרה תורה, ראה נתתי וגו' משמע בבחירה ורצון ולא בהכרח,

יהל אור

ואמר לו ה' (דניאל יב ט) כי סתומים וסתומים הדברים עד פת קץ והוא העת שתמוט רגלי העכו"ם: (רעז) כי אחר שאמר רגלם, אידם בל"ר היל"ל וחשו ג"כ בל"ר ויפרש על כל אחד מהם: (רעח) שפי' כל אחת מהבנות: (רעט) שמתל חש מוסב על יום שהוא ל"י: (רפ) מנע"ו או מנע"י: (רפא) וכד"ק להם: (רפב) ואין פי' שידין וינקום מעמו: (רפג) ופי' הח' ז"ל שם, קח משפטי מאלה המחרפים אותי: (רפד) (בברא' ו, ו): (רפה) כמו וירא ישראל את היר הגדולה (שמות יד לא): (רפו) כי הראוי חזלה: (רפז) הה"א והתייז: (רפח) ופי' הרד"ק שם כמו ושבה, והתייז במקום ה"א, כמו כי אזלת יד: (רפט) פי' אלו יהיו עלורים, ואלו יהיו עוזבים כשביה:

מנחת יהודה

מנ) שפארק אופהאלפין: מד) פי' עצור מקינף ומכונס ע"י המושל שהוא העוצר:
וענינם

מקורי רש"י

י"ג: קח) יעפ"י ה' י"ט: קט) לעיל ל', ג': קי) איוב ל"ו ל"ח: קיא) ויקרא כ"ה ב':
5 17

לו ואמר אי אלהימו צור חסיו בו: לח אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה: לט ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמת ואחיה מחצתי ואני

אבן עזרא

לו ויאמר אן דחלתהון תקיפא דהון רחיצין בה: לח די תרב נכסתהון הון אכלין שתן חמר נספיהון יקומון פען ויסעדוונכון יהון עליכון מנן: לט חזו פען ארי אנא אנא הוא ולית אלה בר מני אנא ממית ומחיה מחינא ואף מסינא ולית מן ידי רש"י

ויעזבו את ירושלים עד החומה קיב). אך לא עוזבה עיר תהלה עה (קיג): (לז) ואמר. הקב"ה עליהם: אי אלהימו. עבודת כוכבים שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והלנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן חלהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הלור יהיה לכם מחסה ומסתור עו: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורעניות שהצאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאוסיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להספיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני עו: ואין מידי מציל.

לז ואמר. האויב (רל): צור חסיו בו. כאשר פירשתי (רלא): לח יאכלו. כדברי האויבים שחשבו כי העולות מאכל לשם (רלג) וכן בלשון רבים כדבריהם (רלג) על כן כתוב אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם. כמו, ונסכו יין (ויקרא כג יג) ויהיו שני שמות (רלד) י"א יין מלכם (רלה) כמו נסיכי פדין (רלו) כי המלך היה נותן יין העולה, והראשון קרוב אלי: ויעזרכם. כמו ברכנוכם (תה' קיח ב) (רלז) ואם תאמרו שהוא אחד (רלח), יפתירכם מהצרות הבאות: לט אני אני. פעמים, כמו אנכי אנכי (ישעי' נא יב) (רלט), או כי אני הוא ולא אשנה (ט) והוא הנכון, כי אין עמו פועל אני הוא שהסתיו את ישראל, ואני אחיה אותם (שא), והנה הם לא נצלו (שכ), ואין מציל אתכם מידי, גם אתם מידי (סג) עד עשותי את המשפט בכם, ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמד חיו העולם הבא, והעד שאמר בתחלה אמת, ואחר כך אחיה, וכן ה' ספית וסחיה (ש"א, ב, ו), והעד ה' מוריד שאול ויעל (שם שם) (סד) ואחרים אמרו,

קרני אור

יהל אור (רל) אי אלהימו, וכן אמר עיטום הרשע כשגדד הפרכת, והוא שכתוב (מיכה ז י) "ותרא איבתי ותכסה בושא האומרה אלי חיה ה' אלהיך": (רלא) לעיל פ' ד': (רלג) ויאמרו אותן האלהות שלכם שמקבלין הקרבנות ואוכלים יקומו ויעזרוכם: (רלג) שאומרים יקומו ויעזרוכם: (רלד) גסך וגסך: (רלה) שהפי' מן יין נסיכם, יין מלכם: (רלו) ז"ל נסיכי סיחון (יהושע יג כא): (רלז) ופי' שם הח' ז"ל, דברי הכהנים לכל הבאים שהזכרה תבא אליהם מבית השם, וכן כהן יאמרו שהעזרה יבוא אליכם מאתו והוא דרך שהוק: (רלח) כי אמר יהי עליכם סתרה ולא אמר יהיו: (רלט) כי כן דרך הלשון: (ט) כמו אני ה' לא שניתי (מלאכי ג ו): (שא) והוה הפי' מן אני אמת ואחיה: (שב) פי' בני ישראל לא נצלו: (סג) פי' גם אתם לא תנצלו מידי: (סד) כ"ה (סנהד' לא ב, פסחים סח א, ילקוט תתקמו) אני אמת ואחיה, יכול שחיה

אבל בעת הדין ינקום ממנו, וזה אומר, לעת תמוט רגלם, וזהו ג"כ וגם רשע ליום רעה (משלי טו ד) משמע כי סודם בדרך שהולך עם מחזיקין אותו בהילוכו ללכת עם, כאשר מצאנו בפרעם שכלך בדרך רע וחזק לבו בהליכה ההוא כהמו ויחוק את לב פרעם, וזהו שאמרו מו"ל הבא לטור מסיועין אותו, א"כ נראה כי התורה והמצוה אינם הכרמיים, אבל הם רצוניים, כמו שאמר ראה נתתי וגו' והוא הדין לכל דבר שהוה, אין השם נפרע מהם, או מהעולם להסריבו, אבל מנימו כפי אשר גזרה חכמתו, וזה סודו (ר"י ז' כספי):

מנחת יהודה

מקורי רש"י (קיב) נחמיה ג' ט': (קיג) ירמי' מ"ט כ"ה: (קיג) פי' שיכול למחות בידי ח"ו: הוא

שהוק: (רלח) כי אמר יהי עליכם סתרה ולא אמר יהיו: (רלט) כי כן דרך הלשון: (ט) כמו אני ה' לא שניתי (מלאכי ג ו): (שא) והוה הפי' מן אני אמת ואחיה: (שב) פי' בני ישראל לא נצלו: (סג) פי' גם אתם לא תנצלו מידי: (סד) כ"ה (סנהד' לא ב, פסחים סח א, ילקוט תתקמו) אני אמת ואחיה, יכול שחיה מנחת יהודה (טו) וענינם ענין חזוק: (טו) והנה למעלה דבר בל"ר יקפו יאכלו ישתו, היה לו לומר יהיו עליכם בל"ר, לזה אמר שלתחלת המקרא הוא חזר, איתו הצור שהיהם חוסים בו יהיה עליכם סתרה: (טו) פי' שיכול למחות בידי ח"ו: הוא

אונקלוס

דברים לב האזינו

קלב 268

**אֲרָפָא וְאִין מִיְדֵי מִצְיֵל: שִׁי מ כִּי
 אִשָּׁא אֶל־שָׁמַיִם יְדֵי וְאִמְרַתִּי חִי
 אֲנִי לְעֵלָם: מֵא אִם־שְׁנוֹתֵי בְרַק
 חֲרָבִי וְתֵאחֹז בְּמִשְׁפַּט יְדֵי אֲשִׁיב**

מִשׁוּב: מ אֲרִי אֶתְקַנִּית
 בְּשָׁמַיָא בֵּית שְׁכֻנָתִי
 וְאִמְרִית קָיָם אֲנָא
 לְעֵלְמִין: מֵא אִם עַל הַד
 חֲרִין כְּחִיזוּ בְרַקָא מְסוּף
 שְׁמַיָא וְעַד סוּף שְׁמַיָא

רש"י

אבן עזרא

ה (ה) (סה) גם וצדקה תהיה לנו (לעיל ו
 כה) (טו) כי היא חייך בעולם הבא, ואורך
 יסיד בעוה"ז (טז), למען ייטב לך (סה)
 ורבינו הא"ל אמר, כי לא הוצרך הכתוב
 לפרש דבר העוה"ב כי היה ידוע בהעתקה (טט)
 ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאהד
 לבדו, ודבר העוה"ב לא יבינו אחד מני אלה
 כי עמוק הוא (ש'), ושכר העוה"ב תלוי בדבר
 הנשמה (ש"א), והנה הוא חלק עבודת
 הלב (ט"ב), ועבודתו להתבונן מעשה השם
 כי הם הבולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר, והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר
 עץ החיים (ט"ג) והנה יש כח לנצח הכרובים, והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת (ס"ד),
 וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים (תה' מט ב) (טטו) והסוד אך אלהים יפדה נפשי
 מיד שאולי כי יקחני סלה (שם פ' טז) וכן אחר כבוד תקחני (שם ענ כד) והנה עם שניהם
 לקיחה, כאשר עם דבר הנוך ואליהו (טעו) ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם (שם מט ט) איך
 אמר יפדה נפשי (ט"ז) והמשכיל יבין: כי אשאל אל שמים ידי. שבועה בדבר קיים, ואשאל
 כמו וירם ימינו ושאלו אל השמים (דניאל יב ז) (ש"ח), ומלת אשאל כדרך בן אדם
 להבין את השומעים: חי אנכי. כאשר אני חי כן אעשה זה (ט"ט): כי אם שנותי. מסעלי
 הכפל (ש"כ), כמו וחנותי לבני בטני (איוב יט יז) (שכ"א) מגורת חץ שנון (משלי כה יח) (שכ"ב):
 ותאחז במשפט ידי. החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם. מעם אשיב כאשר עשו

הפושעים צי: (מ) כי אשאל אל שמים
 ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עלמי
 בשבועה: ואמרת חי אנכי. לשון שבועה
 הוא אני נשבע חי אנכי: (מ"א) אם שנותי
 ברק חרבי. אם אשקן את להב חרבי
 כמו למען היות לה ברק עח) פלגדור
 (גלאק): ותאחז במשפט ידי. להניח
 מדת רחמים בחיובי שהרעו לכם אשר אני
 כי הם הבולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר, והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר
 עץ החיים (ט"ג) והנה יש כח לנצח הכרובים, והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת (ס"ד),
 וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים (תה' מט ב) (טטו) והסוד אך אלהים יפדה נפשי
 מיד שאולי כי יקחני סלה (שם פ' טז) וכן אחר כבוד תקחני (שם ענ כד) והנה עם שניהם
 לקיחה, כאשר עם דבר הנוך ואליהו (טעו) ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם (שם מט ט) איך
 אמר יפדה נפשי (ט"ז) והמשכיל יבין: כי אשאל אל שמים ידי. שבועה בדבר קיים, ואשאל
 כמו וירם ימינו ושאלו אל השמים (דניאל יב ז) (ש"ח), ומלת אשאל כדרך בן אדם
 להבין את השומעים: חי אנכי. כאשר אני חי כן אעשה זה (ט"ט): כי אם שנותי. מסעלי
 הכפל (ש"כ), כמו וחנותי לבני בטני (איוב יט יז) (שכ"א) מגורת חץ שנון (משלי כה יח) (שכ"ב):
 ותאחז במשפט ידי. החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם. מעם אשיב כאשר עשו

יהל אור

וכביאורי שם: (ס"ד) וכן יאמר הח' ז"ל שם גם
 יורה זה הסוד שיש יכולת באלים שיהיה לעולם עיין
 ביאורי שם: (טטו) ופי' שם הח' ז"ל, זה הדבר
 שהוא יודיע הוא כולל לכל חי שנפח ה' באפיו נשמת
 הים על כן האזינו כל יושבי חלד: (טטו) ופי'
 הח' ז"ל שם, מלת לקיחה בלא דבר הוא התחכרות
 נשמת הנדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו
 לעולם, על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים,
 שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם
 וכ"ה באליהו: (ט"ז) ופי' שם הח' ז"ל, אך אלהים
 יפדה נפשי מיד שאלו שלא יתכן שהוא אומר שלא
 ימות כאשר בני אדם, כי מי גבר יהיה ולא יראה
 מות, וזה טעם יקחני, שתדבק נשמתו בנשמה העליונה
 שהיא נשמת השמים, וכמוהו כי לקח אותו אלהים,
 ואחר כבוד תקחני: (ש"ח) ופי' הח' ז"ל שם, הטעם
 שיטבעו בדבר עומד, כמו אמת נשבעתי בקדשי
 (תה' פט לו) הוא היכל הקדש והוא השמים, כמו
 כי אשאל אל שמים ידי: (ט"ט) והוא לשון שבועה:
 (ש"כ) כי שרשו שן: (שכ"א) שרשו חנן: (שכ"ב) ענין
 הדוד:

מיתה באלה והיים באלה וכו' ת"ל מחלתי ואני ארפא,
 מה מהילה ורפואה באלה, אף מיתה והיים באלה
 מכאן לתה"מ מן התורה, וכ"ה (ספרי) כדרך שמכה
 ורפואה באלה כך מיתה והיים באלה, מכאן ראה
 לתה"מ מן התורה: (סה) עיין ביאורי שם:
 (טו) ממה שיאמר תהיה פי' לעתיד לבא: (טו) מה
 שכתוב (לעיל ל, כ) כי היא הייך ואורך ימיו דרשו
 רז"ל (קדושין מ, א) על עוה"ז ועוה"ב: (שח) וכן
 מה שאמר הכתוב (לעיל ה טו) למען יאריכון ימיו
 ולמען ייעז לבן דרשו רז"ל (קדושין טס) ג"כ על
 עוה"ז ועוה"ב, והנה הח' ז"ל פי' כאן, הייך
 בעוה"ב, ואורך ימיו בעוה"ז, ועיין רש"י קדושין
 טס ד"ה יאריכון, שיפרש, הייך בעוה"ז, ואורך
 ימים לעוה"ב: (שט) פי' מדברי רז"ל שקרא הח' ז"ל
 אותם בכ"מ המעתיקים: (ש"י) וכן כתב רב"ח, כי
 דרך התורה לקצר בענינים הנעלמים, וכל מה שהוא
 נעלם יותר יקצר בו הכתוב יותר, ואין הדבור בו
 אלא ברמז ובקלרה עיי"ש: (ש"א) כי השכר לא יותן
 לגוף: (ט"ב) פי' השכר הוא חלק עבודת הלב שתלוי
 בנשמה: (ט"ג) עיין פי' הח' ז"ל (ברא' ג כד)

מנחת יהודה

עח) הוא לשון רש"י, ולא לשון הכתוב למען היה לה ברק (יח' כ"א ט"ו) ורש"י השתמש בכמה מקומות בלשון חצת
 17

נָקָם לְצָרֵי וּלְמִשְׁנָאֵי אֲשֶׁר־מִבְּאֵשׁ כִּיר חֲצִי מַדָּם וְחֲרָבִי תֹאכַל בְּעֶשֶׂר מַדָּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פְּרַעוֹת אוֹיֵב׃ מִגְּהֲרִינֵנוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דַם־עַבְדֵּי יִקּוּם וְנָקָם יָשִׁיב

תְּתַנְּלִי חֲרָבִי וְתִתְקַף בְּיָדֵי נְאֻם יְדֵי אֲתָב פְּרַעְנוֹתָא לְמִנְאֵי וּלְבַעְלֵי דְבָבֵי אֲשֶׁר־מִבְּאֵרֵי גִירֵי מַדָּמָא וְחֲרָבִי תִקְטוֹרַב בְּעַמְמֵיָא מַדָּם קְטִינֵן וְשִׁבִין לְאֶעְדָּהָ כְּתָרִין מֵרִישׁ סְנָאָה וּבַעַל דְּבָבָא׃ מִגְּהֲרִינֵנוּ עִמְמֵיָא רִשׁ׃

אבן עזרא

וישראל (שכנ) וכן אשלם: מב מדם חלל. פירוש אשכיר (שכד): וטעם ושבִיָה. הפצועים (שכה): מראש. פירוש תאכל בשר (שכה), וטעם מראש להתיו הראש: פרעות. כמו בפרוע פרעות (שופ' ה, ב) (שכו) גם קדמונינו אמרו הנפרע (שכו): מגְּהֲרִינֵנוּ גוֹיִם עִמּוֹ. אז ישבחוהו כאשר יקום השם דם (שכה), ויֵאֵ מְנוֹרָת וְתַעֲבוֹר הַרְנָה (שכט), והטעם הכרוז (של), והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו (שלא):

קלפתי מטע והמה עזרו לרעה קיד. ד"א פס) ותאחו ידי את מדת המשפט להחזיק בה לנקום נקם פ): אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו זלגדה קטו) מתוך לשון המקרא שאמר ותאחו במשפט ידי לא כמדת צ"ו מדת הקצ"ה מדת צ"ו זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקצ"ה זורק חליו ויש צידו להשיבם כאילו אוחזן צידו שהרי צרק הוא

חלו שנאמר כאן צרק חרבי ותאחו במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורעניות הוא קטו) זלע"ז יוסטיל"א פא): (מב) אשכיר חצי מדם האויב: וחרבי תאכל בשר. צקס: מדם חלל ושבִיָה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) פנ) ישראל ושבִיָה ששבו מהם פנ): מראש פרעות אויב. מפסע תחלת פרלות האויב כי כשהקצ"ה היה נפרע מהעובדי כוכבים היה פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרלה שפרלו בישראל פד) קיו): (מג) הרנינו גוים עמו. לאוחו הזמן ישבחו העובדי כוכבים את ישראל ראו מה שצחה של אומה זו שלצקו צהקצ"ה בכל התלחות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו צטובו וצשכחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס קיח)

יהל אור

הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה, ויש הרבה צדק"ל וענינו נמול ושלם: (שכה) פי' כאשר יקום השם דמם של ישראל אז ישבחוהו האומות: (שכט) ל"ל ויעבור הרנה, וכ"ה (מ"א ככ לו): (של) וכ"ה יוב"ע שם, הכרוז: (שלא) פי' בכל מקור רש"י

מנחת יהודה

של הבחוב, והמדיפסים היסופו כמו לפני תיבת למען יאזינו נראה כן (ז"ל): פס) מלות ד"א הנמצאות ברש"י טעות הן, ואינם בכ"י, ולא בדפוס בולונוי, ואינו אלא פי' אחד, ותאחו במשפט ידי להניח (כלומר לעזוב) מדת רחמים לאויבי (כ"ה בכ"י לא באויבי) שהרעו וכו' ותאחו ידי את מדת המשפט וכו' (שד"ל): (פ) והרה"ה פי' א"כ (זכור לאברהם) כתב, אפשר צריך לכונן סדר אחר להתיבות בנוטחא זו, אשר בכל אופן קשת ההבנה היא וכך צ"ל הנוסח, אם אשנן את להב חרבי למען היות לה ברק. ותאחו במשפט ידי להניח סמדת רחמים, ותאחו ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם, אשיב נקם באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעם, והמח עזרו לרעה", וכונת דברי רש"י היא כמו שמפרש הספורנו את הכתוב, אם שנותי, אעפ"י שחדרתי נגד ישראל בימי הגלות את ברק חרבי, לא פי חרבי, ותאחו במשפט ידי, ואעפ"י שאח"כ תאחו במשפט ידי נגדם, כי ידיו ה' עמו בכל מקום אשיב נקם לצרי הנקם שעשו בישראל וכו': פא) (לוי' געועק בעשמראפען) ולפירושם אין פי' ותאחו במשפט ידי במדת הדין, אלא לשון פורעניות ועונש, פי' תאחו ידי בחצי הפורעניות להשיבן כשארצה: פנ) כ"ה גי' הרא"ם, ועיין לבוש האורה מה שביאר בזה: פג) לא רצו רז"ל שיהיה מדם חלל ושבִיָה, פי' אשכיר חצי מדם, דהא בשבִיָה לא שייך דם, אלא ר"ל מעון דם ישראל ומעון השבִיָה (הזכרון): פד) והפי' מן פרעות פרצות, כמו וראשו יהיה פרוע (ויקרא י"ג מ"ה) לשון סתירה ופרצה:

קיד) זכור ח' ע"ו ועיין רש"י שמות כ"ג ס': קטו) עיין מכלילתא עכ"פ ס' חיש מלממה: קטו) עיין רש"י שמות כ"ח ט"ו: קיו) עיין ספרי: קיח) עיין ספרי:

אונקלוס

דברים לב האזינו

קלג

עַמָּה אֲרִי פִּרְעָנוֹת לְעֲרִיּוֹ וְכַפֵּר אֲדַמְתּוּ עִמּוֹ : פ שביעי
עַבְדוֹהִי צְדִיקָא יִתְפָּרַע רש"י

אבן עזרא

וכפר אדמתו עמו. י"א שהוא חסר וי"ו. והטעם וכפר אדמתו ועמו (שלג) ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו (שלג) גם הוא נכון בטעם, רק אינו מטעם המקום (שלד) ועוד כי האדמה לשון נקבה, והה"א העד הנאמן (שלה) ותחתיו התי"ו (שלו) והנה איננו וכפרה (שלו) ולפי דעתי שפירושו שהעם יכפר על האדמה (שלח) כי בן מצאנו אבנים שחקו מים (איוב יד יט) (שלט) גם נמצא כפור בלא מלת על (שמ), כמו וחסאת אותו וכפרתהו (יחז' מג ב) והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישראל בעבור הדם ששופך בה (שמא) כמו ולארץ לא יכופר (במד' לה לג) (שמב) והוא דבר בטעם המקום (שמג) או פירוש וכפר כמו וטהר (שמד) וכמו וכפרתהו (יחז' מג ב) (שמה) וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו את הארץ (יחז' לט טז) (שמו)

כענין שנא' מלרים לשמה תהיה ואלדוס למדבר שממה מחמם בני יהודה פה) קיט) ואומר מחמם אחיך יעקב קב) וגו' : וכפר אדמתו עמו. ויפייס אדמתו ועמו על הלרות שעברו עליהם שעשה להם האויב פו) וכפר לשון רלוי ופיוס כמו חכפרה פניו קבא) הנחיניה לרוגזיה : וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו כשעמו מתנחמים ארלו מתנחמת וכה"א רלית ה' ארלך קבב) צמה רלית ארלך שבת שבות יעקב. צפניס אחרים היא כדרשת צספרי ונחלקו צה ר' יהודה ור' נחמיה ר"י דורש כולה כנגד ישראל ור"ג דורש את כולה כנגד העובדי כוכבים ר"י דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת. כי גוי אוזב עלות

המה אצדו תורתו שהיא להם עלה נכונה. ואין בהם תבונה. להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי לורס מכרס. כי לא כלורנו לורס הכל כמו שפירשתי עד תכליתו. ר"ג דורשה כלפי העובדי כוכבים כי גוי אוזב עלות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויביו פלילים : (לב) כי מגפן סדום גפנם. של הסובדי כוכבים : ומשדמות. עמורה וגו'. ולא ישימו לבס לחלות הגדולה כי : ענבמו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלטיס אותם על מה שעשו לבני : (לג) חמת תנינים יינם. מוכן להסקותם על מה שעושין להם : (לד) במום עמדו. אותו הכום שנאמר כי כום ציד ה' וגו' קבג) : (לה) לעת המופ רגלם. כענין שנאמר תרמסנה רגל קבד) : (לו) כי ידין ה' עמו. כלשון זה משמש כי ידין כלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבס מיד עושקיהם כי יראה כי אולת יד וגו' : (לז) ואמר אי אלהימו. והאויב יאמר אי אלהימו של ישראל קבה) כמו שאמר טיטוס הרשע כשגידר את הפרוכת כענין שנאמר ותרא אויבתי ותכסה צושה האומרה אלי אוי

יהל אור

(שלט) שפי' שם המים משחקים האבנים, והיה צ"ל מים שחקו אבנים, כמו כן כאלן היה צ"ל וכפר עמו אדמתו, אך כן מלאנו דוגמא לזה : (שמ) כי היה צ"ל וכפר על אדמתו : (שמא) ויאמר על הארץ כפרה : (שמב) כ"א צדס שוסכו : (שמג) הפי' הנה מפכים לכוונת הכתוב : (שמד) ופי' וטהר את אדמתו עמו, ושעס ה' יטהרו את הארץ מגלולי העמים שיטבו פליה בזמן הגלות : (שמה) פיין תיוב"ע שס : (שמו) ושס

מקום שיהיו עם ה' הכריזו עליהם כי דס עבדיו יקום : (שלג) וכן ת"א, וכן פי' רש"י ז"ל : (שלג) כ"ה (כתובות קיא א) מאמר רב ענין, ועיין (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ה) : (שלד) אינו ענין לכונת הכתוב : (שלה) שכל מקום הה"א לשון נקבה : (שלו) פי' בסמיכות וכינוי יבוא תי"ו תחת ה"א : (שלז) וכתוב וכפר ל"ו, ואם הכוונה על האדמה היה צ"ל וכפרה ל"ע : (שלח) ופי' וכפר עמו אדמתו :

מקורי רש"י

פס) וכ"ה ספרי יקום ונקם שתי נקמות, נקם על הדם, ונקם על תחמס, ומנין אתה אומר שכל חמס שחמסו חבבליים (בימי הזורבן) את ישראל מעלה עליהם כאילו דם נקי שפכו שנאמר וקבצתי את כל הגוים וגר מחמס ותוי"ו של ואדמתו שפכו במקום שנים, וכאילו כתיב ועמו

קיט) יואל ד' י"ט : קב) עובדיה ח' י' : קבא) ברא' ל"ב כ"א : קבב) תה' כ"ה ב' : קבג) תה' ע"ה ט' : קבד) יעפי' כ"ו ו' : קבה) פיין גיטין כ"ו ב' ילקוט שס : בני יהודה אשר שפכו דם נקיאו בארצו (יואל ד' יט) : טו)

מִדּוּ וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת-כָּל-דִּבְרֵי
הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא
וְהוֹשִׁיעַ בֶּן-נֹון: מִה וַיְכַל מֹשֶׁה
לְדַבֵּר אֶת-כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: מו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
שִׁימוּ לְבַבְכֶם לְכָל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מַעֲיֵד בְּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר
תַּעֲזוּם אֶת-בְּנֵיכֶם לְשֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת

וּפְרַעְנוֹת יְתִיב לְסַנְאֹהֵי
וַיְכַפֵּר עַל אֲרַעָה וְעַל
עַמָּה: מו וְאַתָּה מֹשֶׁה
וַיְמַלִּיל יָת כָּל פְּתָנָמִי
תְּשַׁבְּחָתָא הָדָא קָדָם
עַמָּה הוּא וְהוֹשִׁיעַ בֶּן
נֹון: מִה וַיִּשְׁצִי מֹשֶׁה
לְמַלְלָא יָת כָּל פְּתָנָמִיא
הָאֲלִין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל:
מו וַיֹּאמֶר לְהוֹן שְׁוֹן לְבָבוֹן
לְכָל פְּתָנָמִיא דִּי אָנָּה
מְסַהֵד בְּכוֹן יוֹמָא דִּין דִּי
תְּפַקְדֵּן נֹון יָת בְּנֵיכוֹן

אבן עזרא

והנה ישראל יטהרוה (שמז): מד ויבא משה.
להורות כי אהר שהלך אל כל שבט ושבט
וציום בבאו אל אהר פועד, ושם נקהלו אליו
כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת: הוא
והושע בן נון. כמו אז ישיר משה ובני
ישראל (שמות טו א) (שמה) גם זאת להגדיל
מעלת יהושע לעיני הכל, וקראו הכתוב הושע
בשם שהיו כל ישראל יודעין אותו, כי מי
ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם קראוי
פועד לבדם, ודרך הדרש ידועה (שמט):

רש"י

ה' אלהיך קבו): (לט) ראו עתה כי אני
וגו'. אז יגלה הקב"ה יקועתו ויאמר ראו
עתה כי אני הוא מאתי זאת עליהם
הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין
בידי מציל. מי שיליל אתכם מן הרעה
אשר הביא עליכם: (מ) כי אשא אל שמים
ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני מסרה מקום
שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה
וגבור למטה אימת העליון על התחתון וכ"ס
שגבור למעלה וחלש למטה: ידי. מקום שכינתי כמו איש על ידו קבו) והיה בידי להפרע
מכם אבל אמרתי שמי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר כי אני מי
לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך
בו"ד שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמה ימות הוא או אויבו וגמלא שלא ראה
נקמתו ממנו אבל אני מי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע בזמנם: (מא) אם
שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויים כשאשקן ברק חרבי ותחתו במשפט ידי כו'
כמו שפירשתי למעלה: (מד) הוא והושע בן נון. שבת של דיוזגי פו) היתה קבח) ניטלה רשות
מזה וניתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל
בחיי רבך לא היה לך להרים ראש קבט) ולמה קוראהו כאן הושע לאמר שלא זכה דעתו
עליו שאע"פ שניתנה לו גדולה השפיל עלמו כאשר מתחלתו קל): (מו) שימו לבבכם.
לריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים לד"ת קלא) וכה"ל בן אדם ראה צעיניך
ובאזניך שמע וסיס לבך קלב) וגו' והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה

יהל אור

שם הח' ז"ל שמשה לבדו אמרה ולימדה לבנ"י אף.
כאן כן: (שמט) עיין רש"י:

ועברו הארץ: (שמז) ואמר זה על ישראל שהם
יטתרו את הארץ בסוף המלחמות: (שמה) ופי'

מנחת יהודה

וכן היא: פו) פי' דיו שנים, כמו דו פרצופין, וני לשון
זוגות, כלומר שתי זוגות של כלוכה באותו שבת של
משה ושל יהושע, ופי' רש"י (סומה שם) שני חבירים

מקורי רש"י
קבו) מיכה ו' י': קבו) במד' ב' י"ז: קבח) סוטה י"ג ב':
קבט) עיין ספרי וילך וספרי מטות: קל) עיין ספרי ילקוט
תקמ"ו פס"ו: קלא) ספרי: קלב) ישו' ס' ד':
ספרי

אונקלוס

דברים לב האזינו

קלד 267

אֶת־כָּל־דְּבַר־הַתּוֹרָה הַזֹּאת :
 מִי כִי לֹא־דָבַר רַק הוּא מִכֶּם כִּי־
 הוּא חַיִּיכֶם וּבְדָבַר הַזֶּה תֵּאָרִיכוּ
 יָמִים עַל־הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם
 עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ :
 פּ ספטיור מח וידבר יהוה אל־משה
 בַּעֲצַם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר : מִשׁ עָלְהָ
 אֶל־הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הַר־נֹבֹ
 אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
 יַרְדֵּן וְרָאָה אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר

לְמַטֵּר לְמַעַבְדֵי יְת פֶּל
 פְּתַנְמֵי אֲרִיתָא הָדָא :
 מִי אֲרִי לֹא פְתַנְס רַקָּא
 הוּא מְנַבּוֹן אֲרִי הוּא
 חַיִּיכוֹן וּבְפְתַנְסָא הַדִּין
 תּוֹרְכוֹן יוֹמִין עַל אֶרְעָא
 דִּי אַתּוֹן עֹבְרִין יְת יַרְדֵּנָא
 פְּתָן לְמִירְתָּהּ : סת ומליל
 י עַם מִשָּׁה בְּכָרֵן יוֹמָא
 הַדִּין לְמִיָּמָר : סס סק
 לְטוֹרָא דְעֵבְרָאֵי הַדִּין
 טוֹרָא דְנֹבֹ דִּי בְּאֶרְעָא
 דְמוֹאָב דִּי עַל אֲפֵי יַרְדֵּן
 וְחַזִּי יְת אֶרְעָא דְכְנַעַן דִּי
 אֲנָא יְהַב לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

רש"י

לעינים ונמדד בקנה לריך אדם שיהיו עיניו
 ואזניו ולבו מכוון להבין ד"ת שהן כהררין
 התלוין בשערה ע"כ"ו : (מז) כי לא דבר
 רק הוא מכבם. לא לחנם אחס יגעים זה כי הרבה שכר תלוי זה כי היא חייכם.
 ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין זו מתן שכר קלג) תדע לך שכן אמרו
 חכמים ואחות לוטן תמנע קלד) ותמנע היתה פילגש וגו' לפי שאמרה איני כדאי
 להיות לו לאשה הלואי ואהיה פילגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו
 שלטונים ומלכים מתאווים לידבק בזרעו : (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום
 הזה. צג' מקומות נאמר בעלם היום הזה פח) קלה). נאמר צגח בעלם היום
 הזה בא נח וגו' קלו) במרחית אורו של יוס לפי שהיו בני דורו אומרים צכך וכך
 אם אנו מרגישים צו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין
 כשילין וקרדומות ומצקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחלי היום וכל מי
 שיש בידו כח למחות יבא וימחה במלרים נאמר בעלם היום הזה הוליא ה' קלו) לפי
 שהיו מלריים אומרים צכך וכך אם אנו מרגישים צהם אין אנו מניחין אותן ללאת
 ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין להם אמר הקב"ה הריני מוליאן
 בחלי היום וכל מי שיש צו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר
 בעלם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים צכך וכך אם אנו מרגישים צו אין אנו מניחין
 אותו אדם שהוליאנו ממלרים וקרע לנו את היס והוריד לנו את המן והגיו לנו את
 השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה
 הריני מכניסו בחלי היום וכו' :

מנחת יהודה

ביקורי רש"י

קלג) ספרי, ילקוט תתקמ"ח פס"ו : קלד) ברא' ל"ו כ"ב :
 קלה) ספרי, ילקוט שס פס"ו : קלו) ברא' ו' י"ג :
 קלז) שמות י"ב כ"א :
 וס"א רש"י שם כסו כאן וא"כ הם ד' :

לְאַחֲסֵנָא : נזמות בְּמִצְוֵי
 דִּי אֵת סֵלֶק לְתַמּוֹן
 וְאַתְכַּנֵּשׁ לְעַמְּךָ כְּמֵא
 דְּמִית אֲהֵרֹן אַחֲוֵךְ בְּהֹר
 מִצְוֵי וְאַתְכַּנֵּשׁ לְעַמְּךָ :
 נא עַל דִּי שְׁקִרְתוֹן
 בְּמִימְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 בְּמִי מִצְוֹת רַקִּים מִדְּבָרָא
 דְּעֵזְרָא עַל דִּי לֹא קִדְשִׁתוֹן
 יְתִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :
 נב אֲדִי מִקְבֵּל תַּחֲוִי יֵת
 אֲרַעָא וְלִתְמֹן לֹא תַעֲוֹל
 לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יְהִב
 לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל : פ פ פ

אֲנִי נָתַן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחֲוֵה :
 נ זִמְתָּ בְּהֹר אֲשֶׁר אֵתָהּ עֲלֶיהָ
 שְׁמִיָּהּ וְהֵאֱסַף אֶל־עַמִּיךָ כַּאֲשֶׁר־
 מִית אֲהֵרֹן אַחִיךָ בְּהֹר הַהוּר וַיֵּאֱסַף
 אֶל־עַמּוֹ : נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם
 בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִימְרֵי־בֵת
 קִדְשׁ מִדְּבַר־עֵזְרָא עַל אֲשֶׁר לֹא־
 קִדְשִׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :
 נב כִּי מִנְּגִד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ
 וְשָׂמָּה לֹא תָבֹוא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נָתַן לְבְנֵי
 יִשְׂרָאֵל : פ פ פ

כשקורין האזינו לפני י"ב מפסירין שובה ישראל
 בהושע סי' י"ד :

כ"ב . כל"ב סי' . כשקורין האזינו לפני י"ב מפסירין שובה ישראל
 בהושע סי' י"ד :

רש"י

אבן עזרא

(ג) כאשר מת אהרן אחיך. בלוחם מיתה
 שראית וחמדת אותה קלח) שהפשיט משה את
 אהרן בגד ראשון והלבישו לחלמור וכן שני
 וכן שלישי וראה. צנו צכצודו אל משה אהרן
 אחי עלה למטה ועלה פשוט ירך ופשוט
 פשוט רגליך ופשוט עלוס עיניך ועלס קמוץ
 פיד וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת צמיתה זו עט) : (נח) על אשר מעלתם
 בי. גרמתם למעול צי. קלח) : על אשר לא קדישתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש קמ)
 אמרתי לכם ודברתם אל הסלע קמא) והם הכוהו והולרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו
 ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע הזה
 שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מלות
 בוראו אנו לא כ"ש : (נב) כי מנגד. מרחוק. תראה וגו'. כי אם לא תראה עכשיו לא
 תראה עוד צחיך : ושמה לא תבוא. כי ידעתי כי חציבה היא לך ע"כ אני אומר
 לך עלה וראה : חמלת פרשת האזינו

שאמר השירה (טג) : נ זממת. לתקן עצמו (טג)
 כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש (טג),
 וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור
 בסלת ויאסף (ברא' כה ח) (טג) : נא אשר
 לא קדשתם. פירשתי (טג) : אל הארץ.
 פירושו ושמה (טג) :

יהל אור

יהל אור

סס ובכאורי : (טג) ככמדבר (כ ח) : (טג) פי' ושמה :
 לא תבוא :
 מקורי רש"י
 קלח) ספרי, ילקוט מתקמ"ט : קלח) ספרי, ילקוט סס :
 קמ) ספרי, ילקוט סס : קמא) במד' כ' ה' :

(טג) וכן פי' החזקוני : (טג) שיכין את עלמו
 לזה : (טג) (למטה לדו) : (טג) עיין פי' הח' ז"ל
 מנחת יהודה
 סס) ובז"ל יש כאן הוספה, ואני המעתיק יוסף בר'
 שפעון אמר כאשר מת אהרן אחיך על אשר מרייתם,
 אתח עלח ומות בהר באותו עון, על אשר לא קדשתם
 אותי שגרתם לי על לא אתקדש שאמרתי לכם וכו' :

